

Összefoglalás a Baranya megyei és pécsi helynévkutatás eredményeiről

A baranyai és pécsi helynévkutatás sok szállal kapcsolódik az országos helynévgyűjtés és -kutatás eseményeihez, ezért ebben az összefoglalásban említenem kell azokat a műveket is, amelyek ösztönzést adtak elődeinknek, amelyek egyúttal a 19. század közepén mintául szolgáltak a baranyai, pécsi kutatásokban.

Célszerűnek látszott, hogy az összefoglalás elejére kerüljön a kutatás eredményeinek korszakok szerinti bemutatása. Megyénkben a helynevek kutatásának egy és háromnegyed évszázados története van. Az időrendet is figyelembe vevő rendszerzésben hat korszakot tudtam elkülöníteni. Ennek alapján már futó áttekintéssel is megállapíthatjuk, hogy az egyes munkálatok között szoros kapcsolat van. Fokról fokra gazdagodott a helynévkutatás tematikája. Kezdetben a helynévgyűjtés volt a fő feladat, majd a névadattárak megalkotása után kerülhetett csak sor a helynevek névtani (nyelvi) vizsgálatára. Többen már gyűjtés idején felismerték a helynevek típusait, a névrendszerbeli összefüggéseket, és névetimológiákon is gondolkodtak (NÉMETH BÉLA, BÁRDOS ISTVÁN, KLEMM ANTAL, MADAS JÓZSEF, REUTER CAMILLO, TIMÁR GYÖRGY és P. J.).

A helynévtörténeti kutatások korszakai

1. korszak: az 1845 – 1900 közötti évek

- PESTY FRIGYES előterjesztései és tervei alapján Baranyában is felismerték a helynevek történeti forrásértékét. Első helynévi közlés HAAS MIHÁLY *Baranya* monográfiájában (1845-ben).
- Megkezdődött a híres helyekhez kapcsolódó baranyai és pécsi népmondák gyűjtése (NÉMETH BÉLA, BARTHA KÁLMÁN).
- PESTY FRIGYES országos helynévgyűjtő mozgalma során 1864-ben Baranyában is elkészültek az egyes helységek helynévi gyűjteményei. A gyűjtésnek csak az 1. kötete jelent meg. A baranyai gyűjtemény kiadására jókora késéssel, 2014-ben került sor!
- A PESTY példája nyomán a helyneveket már említették a 19. század végén megjelent helytörténeti, néprajzi tanulmányokban (KULCSÁR JÓZSEF és NÉMETH BÉLA 1896-ban).

2. korszak: az 1900 – 1980 közötti évek

- Folytatódott a népmondák és más folklórszövegek gyűjtése.
- A helytörténeti tanulmányokban még nagyobb számban említették a helyneveket (NÉMETH BÉLA, CSERKÚTI ADOLF).
- Elkészült a 18. századi Pécs utcaneveinek gyűjteménye (NÉMETH BÉLA).

3. korszak: az 1930 – 1958 közötti évek

- A néprajzi célú szöveggyűjtések során feljegyezték az érdekesebb dűlőneveket, tájszavakat és az elpusztult falvak neveit (KISS GÉZA, BERZE-NAGY JÁNOS).
- 1933-ban elkészült Pécs régi német utcaneveinek gyűjteménye (NÉMETH BÉLA).
- 1933-ban megjelent BÁRDOS ISTVÁN: *Pécs régi utcanevei* című doktori disszertációja (PESTI J. 2013. 18–19 és 37–40).

- 1934-ben WEIDLEIN JÁNOS élőnyelvi német helyneveket közölt a *Die Schwäbische Türkei* című könyvében

- 1935-ben megjelent KLEMM ANTAL: *Pécs helynevei* című tanulmánya. Ebben máig érvényes etimológiák a *Bálics, Szkókó, Deindol, Donátus, Frühweisz, Kispiricsizma, Balokány, Tettye, Zidina, Puturluk* helynévről.

- 1937-ben megjelent KISS GÉZA *Ormányság* című híres kistáji monográfiája. Ebben a népnyelvi szövegek és tájszavak mellett helynevek is olvashatók. (A neveket felvettük a BMFN adattárába!)

- 1840-ben BERZE-NAGY JÁNOS szerkesztésében megjelent a *Baranyai magyar néphagyományok I–III.* című könyv. Ebben tájszavak, helységnevek és dülőnevek is szerepelnek.

- Az 1950-es évek elején REUTER CAMILLO megkezdte a mecseki turistautak neveinek és a Völgység helyneveinek gyűjtését.

4. **korszak:** az 1958 –1973 közötti évek

Ez a korszak – BENKŐ LORÁND találó minősítésével – „a fordulat éve” az országos és a megyei helynévgyűjtésben egyaránt. Az I. Névtudományi Kongresszus (Budapest, 1969) felhívása alapján először Zala megyében indult a megye egész területére kiterjedő helynévgyűjtés, majd 1964-ben megjelent a *Zala megye földrajzi nevei* című névadattár. A lelkesítő zalai példa nyomán Somogy megyében, Tolna megyében és kis késéssel Baranya megyében is megkezdődött a helynevek gyűjtése a megye valamennyi településén.

- Az 1973-ban szerveződő baranyai gyűjtés fontos előzményének tekinthetjük azt, hogy REUTER CAMILLO, ZSOLT ZSIGMOND és PESTI JÁNOS munkájaként jól hasznosítható gyűjtemények álltak rendelkezésünkre a Völgység, a Zengőalja, a Mecsekalja és a Hegyhát településeiről. Korszakos jelentőségű ebből az időszakból REUTER CAMILLO két tanulmánya, a *Kárász helynevei* (1961) és a *Magyaregregy helynevei* (1961). Ebben két kiváló gyűjteményben az élőnyelvi adatok mellett a levéltári (térképi) neveket is megtaláljuk.

- A helységnevek történeti adatainak megismerésében nélkülözhetetlen forrásunk volt KÁLDY-NAGY GYULA *Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai* (1960) című könyve, GYÖRFFY GYÖRGY *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* (1963) című munkája. Sok helynévi adatot vettünk át a BMFN adattárába a könyv bevezetőjében a **BC1 – BC8** rövidítéssel jelzett összeírásokból (L. még bővebben: BMFN I. 19).

- Az 1960-as évek elején REUTER CAMILLO egy nyugdíjas tanár közreműködésével kijegyzetelte a Baranya Megyei Levéltár kéziratos térképeinek valamennyi névadatát. Ezt a hatalmas értékű cédulaanyagot REUTER a BMFN gyűjtése, illetve ellenőrzése során rendelkezésünkre bocsátotta. (Erről l. REUTER: *Baranya megyei helynévgyűjtésem.* NévtVizsg.75–81. és *Kéziratos térképeink helynévanyagának felhasználása.* NÉ. 8. 7–18). REUTER halála után TIMÁR GYÖRGYHÖZ kerültek a cédulák. Végül Reuter nyelvészeti gyűjteményének cédulaanyaga, levelei és munkáinak egy része a Pécsi Egyetemi Könyvtár és a Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Reuter gyűjteményében található és szabadon kutatható. A cédulák javítatlan másodpéldányait megőrzésre átadtam a Baranya Megyei Levéltárnak. – TIMÁR GYÖRGY bravúros mentéssel csempészte ki a Káptalani Levéltár

térképeinek helyneveit. Az ormánsági falvak térképeit az 1700-as évek elején készítették. A róluk származó nevek legalább 300 évesek! (Az 1970-es években még világi személy nem kutathatott a Káptalani és Püspöki Levéltárban!)

- PETROVICH EDE egyháztörténész 1969-ben tette közzé az 1687-ben Pécssett készült latin nyelvű összeírás magyar és török utcaneveit. A forrás helytörténeti értékein túl azért is fontos számunkra, mert csak ebben és KÁLDY-NAGY GYULA említett könyvében maradtak fenn a város török utcanevei (PESTI J. 2013, 19. 33–34).
- MADAS JÓZSEF példás szorgalommal gyűjtötte két évtizeden át Pécs-Belváros, valamint a Budai- külváros telek- és háztulajdonosainak neveit. Amolyan „melléktermékként” összeírta és lokalizálta a 18. és 19. századi utcaneveket. Magyarázta a különleges hangzású városrésznevek (*Zidina, Puturluk, Benga, Balokány, Bosztán, Zemunica*) eredetét. MADAS műve a családnevek történetét kutatók számára is fontos forrás.
- Ebben az időszakban – REUTER CAMILLO mellett – egyre többen kezdtek behatóbban foglalkozni Pécssett a helynevek névtani vizsgálatával (RÓNAI BÉLA, PESTI JÁNOS, TIMÁR GYÖRGY).

5. korszak: az 1970 –1982 közötti évek

- 1973-ban az akkori Művelődésügyi Minisztérium kezdeményezésére indult szervezett helynévgyűjtés Baranya megye valamennyi településén PESTI JÁNOS szakmai irányításával. A munkálatok költségeit a Baranya Megyei Tanács biztosította számunkra a Baranya Megyei Levéltár közvetítésével. Az élő (szóbeli) helynevek gyűjtése nagyjából egy évig tartott. Ezt követte a gyűjtött adatok helyszíni és levéltári ellenőrzése. A közzététel megszervezésére és a kész kézirat szerkesztésére 1980–1982 között került sor. 1982 nyarán jelent meg a *Baranya megye földrajzi nevei I., II.* [BMFN] című helynévi adattár PESTI JÁNOS szerkesztésében, tizenegy közzétevő nyelvész és 131 + 87 gyűjtő munkájaként. Hozzávetőlegesen 1600 adatközlő segítette munkánkat. (A gyűjtés és közzététel munkálatairól PESTI J. 1982. 7–31 és 9–22).
- Több névtani tanulmány íródott ezekben az években a BMFN és más megyei helynévgyűjtemények alapján BARICS ERNŐ, HOFFMANN OTTÓ, KÁLMÁN BÉLA, MOLLAY KÁROLY, ÖRDÖG FERENC, REUTER CAMILLO, PENAVIN OLGA, PESTI JÁNOS, RÓNAI BÉLA, VADAS FERENC munkájával. – L. HOFFMANN I. 2003. 261, 263, 266, 270 és PESTI J. 1989. 85).

6. korszak: az 1982 –2021 közötti évek

- Folytatódtak a helynévtörténeti, névrendszertani tanulmányok. Ennek során PESTI JÁNOS 2004-ben tanulmányt írt *Pécs földrajzi nevei* címen. Ebben olvasható a *Dunántúl, Baranya megye, Pécs város, a Mecsek, Tubes* etimológiája és a *városrésznevek* kialakulása, magyarázta.
- 2009-ben jelent meg SCHWING JÓZSEF *Pécs város nevei* című könyve. Német nyelven: *Die Namen der Stadt Pécs – Neuhofen (Pfalz) 2008.* – Magyar nyelven 2008-ben Debrecenben. – *Bolyongó helynevekről.* Megjegyzések Tóth Endre „Pécs Quinquecclesie nevének eredetéről” című cikkéhez. JPMÉ 54. 403–422.
- 2013-ban jelent meg PESTI JÁNOS munkájaként a *Pécs utcanevei 1554 –2004* című könyv, amely két fő részből áll: a) az Utcanevtárból és b) Az utcanevek névtani (nyelvi) elemzéséből.

- Újabb helynévtörténeti munkáit 2014-ben tette közzé PESTI JÁNOS a *Hosszúhetény nyelvi kincseiről* című könyvecskéjében.
- CSIBI NORBERT – GÖZSY ZOLTÁN – MÁTÉ GÁBOR munkájaként megjelent 2018-ban a Csorba Győző Könyvtár kiadásában PESTY FRIGYES *Baranya vármegye helynevei* című névadattára.
- PESTI JÁNOS tanulmánya: *Újabb jelenségek a családok személynévhasználatában* (MNY. 2019. 4. sz. 510–11.)
- PESTI JÁNOS tanulmánya: *Magyaregregy helyneveinek rendszere* (Kézirat, 2020. 7. oldal)
- PESTI JÁNOS tanulmánya a Honismeret című folyóirat számára: *Egykori folyómeder?* [Tolna megyében] címmel. (Kézirat, 2020. 3 oldal).

* * *

A Pécsi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékén 2010 óta nincs előadója a névtudománynak, illetve ez a stúdium nem szerepel az egyetem oktatási programjában. Szükség lenne arra, hogy legyen állandó státusú oktatója a névtannak akár a Magyar Nyelvészeti Tanszéken, akár a Történettudományi-Néprajzi Tanszéken. Kollégánk szervezésében megkezdődhetnének újra Pécsen a szép múltú névtudományi kutatások.

* * *

A fenti *Összefoglalás és A baranyai, pécsi helynévkutatás jeles személyiségei* című dolgozatban megtalálhatóak azok az adatok, amelyek magyarázatul szolgálnak az elért eredményekre. Itt akár be is fejezhetném a közlendőmet. Mégis szükségét láttam, hogy néhány gondolattal kiegészítsem jelentésemet.

HAAS MIHÁLY *Baranya* című monográfiájának időtálló adataival mintát adott a korszerű helytörténetírás, a honismereti kutatás számára; s egyúttal első inspirálója lehetett a tudatos és rendszeres helynévgyűjtésnek. Munkáját így felbecsülhetetlen értéknek tekintjük. A szerző a kor geográfiai, statisztikai szakirodalmából, levéltári forrásokból, oklevelekből és a szóbeli hagyományokból merítette ismereteit. Szinte a semmiből teremtette meg az olvasmányos magyar tájleírás és népismertetés műfaját. Helynévi adatainak pontosságát igazolja, hogy a munkájában említett **várak, erődítmények, csataszínhelyek** neve (167–170) megtalálható a BMFN-ben. A ma is jól ismert nevek (*Pécs vára, Baranyavár, Siklósi vár, Szászvár vára, Zengővár, Márévár* vagy *Marivár, Pécsvárad*) mellett HAAS olyan neveket is említ, amelyek mára feledésbe merültek (167–169). Csak határrésznev őrizi az egykori várak, erősségek emlékét. Helyüket azonosítani lehet a BMFN segítségével. E nevekről van szó: *Helyesfa* [ma: *Helesfa*] <vára> → *Vár-högy* (BMFN I. 125/63); *S. Lőrinczön erősítvény* → Romok helye a *Körösztöspusztá* szócikkben. „A hagyomány szerint e tájon kereszties barátok (templáriusok) laktak” (BMFN I. 142/171); *Szekcsőn* [ma: *Dunaszekcső*] római kori *erődítmény* falai → *Várhegy*, erődítmény maradványai (BMFN II. 204/42); *Földvár* Pogány mellett → Vélhetően a mai *Zidina* ’erős fal’ nevű helyen (BMFN I. 161/66); *Bélavára* → A mai *Bélavári kanyar* helyén vagy annak közelében lehetett (BMFN II, 215/420); *Kisasszonyfa* <vára> → Romok említése a *Kőrösi-berők* szócikkben: „állítólag a 16. századból eredő romok” (BMFN II. 282/16); *Sársomlyó* [ma: *Szársomlyó* Nagyharsányban → Itt a *Figyelő* szócikkben: *Várrom*. „E helyen ment fel a hegyre Savoyai Eugén herceg 1687. aug. 12-én, amikor a nagyharsányi

csata volt” (BMFN II. 150, 156). – Az **ütközetek** között említi HAAS a mohácsi csata (1526) és a villányi-nagyharsányi csata [a második mohácsi csata, 1687] színhelyét. A mai Mohács határában az *Eszéki dörék* szócikkben: A szájhagyomány ide helyezi a 300 pécsi egyetemista önfeláldozó ellenállását a mohácsi csatában (BMFN II. 223/794); *Cselei-völgy és Csele-patak* szócikkben: Itt lelte halálát a megáradt Csele-patakban a mohácsi csatából menekülő király, II. Lajos (BMFN II. 223/652). – A villányi-nagyharsányi csata névemlékei: *Szársomlyó*hoz kapcsolódóan HAAS szerint *Basa utja* Nagyharsányban. A hagyomány szerint *Csausz basa* erre menekült Savoyai Eugén elől a nagyharsányi csatában (BMFN II. 282/165). – *Siralom-völgy* vagy *Jammerthal* Villány É-i részén. A hagyomány szerint a villányi-nagyharsányi csata egyik színhelye volt. Egyesek szerint nevét a sebesültek jajveszékéléséről kapta (BMFN II. 269/126). A második mohácsi csata néven is említett villányi-nagyharsányi csata eseményeinek pontos feltárása SZITA LÁSZLÓ és NAGY LAJOS nevéhez fűződik. Kutatásuk eredménye a ***Budától – Belgrádig*** (Pécs, 1987) című kiváló tanulmánykötet. A csata leírásában sok érdekes helynév olvasható. Különleges értéke a könyvnek a csatában részt vett személyek listája (255–281). A II. fejezetbe kerültek az 1686–1688. évi hadjáratok fontosabb dokumentumai (75–284). A IV. fejezet: Levelek az 1687–1688. évi hadjáratról (285–391). Megtalálható a kötetben a hadvezérek arcképe [LOTHARINGIAI KÁROLY, BADENI LAJOS, SAVOYAI Jenő, MIKSA EMÁNUEL], és több térképi ábrázolás, korabeli rajz (32, a 33. oldalnál 5 térkép, 112, 160, 209, 433) szemlélteti csata egyes részleteit. A VI. fejezet: a könyv dokumentumaiban szereplő személyek bibliográfiai mutatója (453–460). VI. fejezet: A kötet dokumentumaiban szereplő földrajzi nevek mutatója (463–467). Itt elpusztult települések nevei: *Ete* (Tolna megyében), ennek névemlékei: *Ete-domb* és *Eteváros* (TMFN 102/141); *Gerjen* (tévesen Baranya megyei község, helyesen ma: község Tolna megyében (TMFN 43. sz. település); *Hetes*, *Etes* elpusztult falu a középkorból a régi Bodrogvár mellett; *Lacar*, azonosíthatatlan helység *Balázsfalva* környékén; *Lillick*, elpusztult falu Tiszalpar mellett; *Szent Pál völgye*, ma: a budapesti *Pasarét*; *Vetle puszta*, 1686-ban a Duna és a mocsarak között feküdt Gerjen közelében.

HAAS két barlangot is említ könyvében. Az abaligeti *Paplíka* cseppkőbarlangot 1820-ban fedezte fel a *Kölesy* nevű plébános (L. BMFN I. 60/40 a *Pap líka* szócikkben). Mánfán [ma Komló része] a *Királylíka* névre már nem emlékeztek az adatközlők 1973-ban. Talán a mai *Kőlyuk* barlangnak lehetett ez régen a neve (BMFN I. 48/451). – HAAS szerint a „a szigeti várban álló régi mecsetben néhány év előtt [1845 előtt] *Skerlecz Károly* királyi kamarás úr sok „keleti fölírást” másolt le. Közöttük van török, arab és perzsa „fölírást” (336–340). – HAAS könyvének végén földrajzi és személynévi **mutatók** segítik a gyors eligazodást.

PESTY FRIGYES szervezésében 1853-ban kezdődött az a helynévgyűjtés, amely hazánk valamennyi településére kiterjedt. A gyűjtemény I. kötete 1864–1865-ben jelent meg. Megyénkben ez a munka felgyorsította a helynevek iránt érdeklődést. Jelentőségét mutatja az is, hogy – viharos történelmünk miatt – hasonló volumenű helynévgyűjtésre csak jókora késéssel, a 20. század közepe táján került sor hazánkban. Ennek első lelkesítő eredménye a Zala megyei helynévgyűjtemény (ZMFN) volt 1964-ben, majd ezt követte a somogyi kötet (SMFN) 1974-ben. 1973–1981 között készült a baranyai helynévgyűjtemény (BMFN I, II), amely 1982-ben jelent meg két kötetben. Itt kell megemlítenem, hogy PESTY helynévi adatait hozzáillesztettük az élő nyelvi nevek anyagához. Törekedtünk az adatok pontos átvételére.

Sajnos, nem minden faluban vették komolyan az adatszolgáltatást 1863-ban. Több faluból csak az 1850–1860 között készült kataszteri térképek dűlőneveit küldték el PESTY FRIGYES címére. Az uradalmak helyneveit nem ismerhette a helyi lakosság. A jelentéktelennek vélt határrésznevek, a folyóvizek, malmok, tanyák, puszták nevei nem is kerülhettek bele a jelentésekbe. A nevek kiejtés szerint lejegyzésében maradtak hibák, mégis PESTY névadattára a kisebb fogyatékoságai mellett is a történeti helynévkutatás felbecsülhetetlen forrása (HOFFMANN I. 2003. 15. és PESTI J. 2019. 19–23).

PESTY FRIGYES baranyai névadattárának helyneveit sokféleképpen lehet elemezni a névtan keretein belül. Minthogy a nevek gyűjtése 1863-ban nagyjából azonos időben történt, és a gyűjtést megadott kérdések alapján végezték, a létrejött korpuszt minősége alapján homogénnek tekinthetjük. Koruk szerint a PESTY-gyűjtemény nevei *történeti helyneveknek* számítanak, akárcsak e kor kéziratos térképeinek nevei. PESTY névadatait érdemes összevetni az élő (szóbeli) helynevekkel; de az is tanulságos lenne, ha csak az 1863-ból, illetve a 19. századból származó nevek elemzésére vállalkoznánk. Fontosabb kutatási témák lehetnének a tervezendő kutatásokban az alábbiak:

- A helynévadás motivációs tényezői a BMFN sásdi járásának helynevei alapján.
- Hogyan tükröződik a valóságismeret a BMFN siklói járásának helyneveiben?
- A népetimológiás szómagyarázatok típusai a BMFN mohácsi járásának helynévi adattárában (külön a településnevekre és határrésznevekre vonatkozóan)
- PESTY-gyűjtemény nevei és a kéziratos térképek nevei hogyan kapcsolódnak a szóbeli helynevekhez a BMFN mohácsi járásának adattárában?
- A névkiterjesztés példái a BMFN sásdi járásának névadattárában. (Például: *Baláta* 'mocsár'[*blato* 'mocsár'] → rét a mocsár mellett: *Balátai-rét* → szántó <dűlő> a Balátai-rét felett húzódó domboldalon: *Baláta-dűlő*, *Balátai-mező* → szőlőhegy a dűlő fölött: *Balátai-högy* → erdőség a szőlőhegy fölött: *Balátai-erdő*.) – Alsómocsoládi példa!
- A poliszémia jelensége a BMFN pécsi járásának földrajzi közneveiben.
- A helynevekhez kapcsolódó mondák, mondatöredékek névtani és néprajzi tanulságai a BMFN siklói járásának névadattárában.
- Történelmi események emléke a BMFN siklói és mohácsi járásának névadattárában.
- A falucsúfoló szövegek névtani, néprajzi és helytörténeti tanulságai a BMFN sásdi és siklói járásának névadattára alapján.
- A vízfolyások, források, kutak szerepe a kora középkori települések helyének kijelölésében a BMFN pécsi járásának névadattára alapján.

* * *

PESTY FRIGYES helynévi adattárában szerepelnek az 1920 után Horvátországhoz csatolt baranyai községek helynevei is. Kikeresésüket segítheti az alábbi lista, amelyen a korábbi (eredeti) helységnév mellett a mai magyar és horvát nevek is megtalálhatóak a könyv 2019-es kiadásában. A községek nevei:

Albertfalu (Grabovac)

Baán (Baranyabán, Popovac)

Baranyabán (Popovac) → Baán

Baranyakisfalud (Branjina) → Kisfalud

Baranyavár (Branjin Vrh)
Bellye (Bilje)
Benge (Šumarina)
Bodolya (Nagybodolya, Podolje)
Bolmány (Bolman) → Kátsfalu és Bollmán
Csúza (Suza)
Dályok (Duboševica)
Darázs (Draž)
Dárda (Darda)
Darocz (Várdaróc, Vardarac)
Eugénfalva (Jenőfalva, Podravlje)
Főherceglak (Kneževo) → Sárok–Pusztalak
Herczeg Márok (Hercegmárok, Gajič)
Hercegszöllős (Hercegszöllős, Kneževi Vinogradi)
Izsép (Topolje)
Jenőfalva (Podravlje) → Eugénfalva
Karancs (Karanac)
Kátsfalu és *Bolmán* (Kácsfalu, Jagodnjak – Bolmány (Bolman))
Keő (Kő, Kamenac)
Keskend (Kozarac)
Kis-Dárda (Tvrđavica)
Kisfalud (Baranyakisfalud, Branjina)
Kiskőszeg vagy *Batina* (Kiskőszeg, Batina)
Kopács (Kopačevo)
Laskafalu (Čeminac)
Lasko (Laskó, Lug)
Lőcs (Luč)
Monostor vagy *Hegyvég* (Pélmonostor, Beli Monastir)
Nagybodolya (Podolje) → Bodollya
Petárda (Baranjsko Petrovo Selo)
Sárok – Pusztalak (Főherceglak – Kneževo)
Sepse (Kotlina)
Szent-István (Petlovac)
Torjancze (Torjanc, Torjanci)
Várdaróc (Vardarac) → Daróc
Vörösmarth (Vörösmart, Zmajevac)

A könyv címe: PESTY FRIGYES *Baranya vármegye helynévtára 1864–1865.*

A szöveget közreadja, gondozta és a bevezetőt írta:

CSIBI NORBERT – GÖZSY ZOLTÁN – MÁTÉ GÁBOR.

Kiadta: a Csorba Győző Könyvtár – Pécs, 2019.

Helynévi adattár 27–404).

Elöl, a belső a borítón: Baranya vármegye térképe, 1842.

A hátsó, külső borítón: Baranya vármegye térképe, 1869.

A hátsó borító belső részén: Cserkút község belterülete és határának egy része.

A Függelékben: Felhasznált források és irodalom (407–410).

Helységnévi mutató (411–423).

A fülszövegben (elől): A Helynévtár tudományos jelentősége.

A fülszövegben (hátral): PESTY FRIGYES rövid életrajza és arcképe.

VÁRADY FERENC, NÉMETH BÉLA és KULCSÁR JÓZSEF kapcsolatáról

Itt jó nagyot kell ugranom a helynévtörténetben. 1865–1880 között Baranyában a népnyelvi értékek mentése volt az elődleges cél. SIRISAKA ANDOR tanítóképzős iskolatársai (főleg KULCSÁR JÓZSEF) közreműködésével közmondásokat gyűjtött. A munka 1890-ben jelent meg Pécsen *Magyar közmondások* címmel. KULCSÁR újságírói munkája során ismerkedett meg BODONYI NÁNDORRAL és VÁRADY FERENCCEL, a neves pécsi lapszerkesztővel. Utóbbtól kapott megbízást, hogy írjon tanulmányt a *Hegyhát* történelméről és népének életéről, szokásairól, nyelvéről a készülő *Baranya* monográfia számára. VÁRADY azt kérte munkatársaitól, hogy vegyék figyelembe a tanulmány megírásakor a helyneveket és a hozzájuk kapcsolódó mondákat is. A helynevek és népmondák értékeinek felismerését jól szolgálták a Pécsi Figyelőben rendszeresen közölt helynévmagyarozatok, amelyeknek RÉSŐ ENSEL SÁNDOR és NÉMETH BÉLA voltak a szerzői. A lapban kibontakozó névetimológiai viták alapján érthette meg KULCSÁR, a mocsoládiak tehetséges költő-tanítója, hogy a helyneveket érdemes behatóbban tanulmányozni. Először a régiesnek gondolt „magyaros” helyneveket jegyezte fel, majd a szláv hangzású neveket kutatta. A hegyháti szlávok helyneveinek egy részét a magyarok is ismerték, így ezek fennmaradtak mindmáig a magyar helynevekkel együtt. KULCSÁR a szláv és a magyar helynevek együttes előfordulásából (nagyon helyesen) szláv–magyar együttélésre gondolt; illetve a nevek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a Hegyhát két szélének népessége egykor (és részben a Völgyesség is) egykor szláv volt. (L. KULCSÁR *Hegyhát* című tanulmányának a 224–226. oldalán levő névadatokat!) A KULCSÁR által közzétett helyneveket a BMFN élőnyelvi adatainak segítségével utólagosan is jól tudtuk lokalizálni, illetve elhelyezhettük a vidék helynévrendszerében. KULCSÁR JÓZSEF-et a baranyai helynévkutatás egyik úttörőjének tarthatjuk (L. PESTI J. 1992. 24. és PESTI J. 2013/a. *Kulcsár József* szócikk).

NÉMETH BÉLA ügyvéd, helytörténet-kutató személye és munkássága jelentette a folytonosságot, az összekapcsolódást a helynevek kutatásában 19. és a 20. század fordulóján. A helynevek gyűjtésén kívül – akárcsak KULCSÁR JÓZSEF – fontosnak tartotta a nevek eredetére vonatkozó adatok értelmezését. Jelentős forrásfeltáró munkát végzett Bécsben és a dunántúli vármegyék levéltáraiban. A VÁRADY FERENC szerkesztette *Baranya* monográfia egyik szerzője volt. Okleveles adatokra támaszkodva írta meg a megye középkori történetét. Az elpusztult települések történetéhez is talált adatokat. Vizsgálta, hogy mi az oka a baranyai helynevek változásainak. 1801-ben javasolta néhány baranyai falu nevének megváltoztatását. (Az országos helységnév-változtatásokra 1907-ben került sor.) Feltárta Pécs 1722. évi

telekönnyve alapján az utcanevek keletkezésének okait, körülményeit. Munkásságáról sokan megemlékeztek. (L. PESTI J. 2012/a!)

KLEMM ANTAL egyetemi tanár *Pécsi helynevek* című tanulmánya (1934) mintát adott arra, hogy a helytörténeti vonatkozások ismeretében miként lehet magyarázatot adni egy-egy érdekes helynév eredetére. Ő írt először arról, hogy a híres szőlőhegyek (*Bálics, Szkókó, Fröhveisz*) az egykori tulajdonosok nevét őrzik. Bizonyára KLEMM írásának hatására kezdett helyneveket gyűjteni KISS GÉZA, valamint csak amolyan orvanyagként BERZE-NAGY JÁNOS és munkaközössége. Valószínűen KLEMM ANTALnak is köszönhetjük, hogy BÁRDOS ISTVÁN doktori disszertációban dolgozta fel *Pécs régi német utcaneveit* (PESTI J. 2013. 18). Akár meg is kezdődhetett volna a pécsi egyetemen a névtan oktatása, de akkor még nem voltak meg ehhez a kedvező feltételek. A névtan körvonalai csak az 1950-es évek elején mutatkoztak meg elsősorban BENKŐ LORÁND és LŐRINCZE LAJOS névrendszertani vizsgálatai révén. – 1934–1950 között nem születtek érdemi eredmények a helynevek gyűjtésében. Fellendülés csak az 1950-es évek elején kezdődött REUTER CAMILLO lelkes munkájával.

REUTER CAMILLO erdőmérnök, majd természetvédelmi felügyelő ekkortájt kezdte meg az élő (szóbeli) helynevek gyűjtését, illetve a kéziratos térképek neveinek kijegyzetelését. Sokrétű munkássága alapján őt tekintjük a baranyai helynévkutatás legjelentősebb tudósának. Joggal lehetek büszke arra, hogy helynévgyűjtésem kezdetekor sokszor fogadott, tanácsokat adott, és átadta cédulaanyagát felhasználásra. Részt vett a BMFN gyűjtésében. Segített a gyűjtés és közzétevő munka szervezésében. Sajnos, hirtelen halála miatt nem érthette meg közös munkánk, a BMFN megjelenését. Tanulmányai közül számunkra ezek voltak a legfontosabbak: *Gyűjtés Baranya megye középkori településtörténeti adatárához* (JPMÉ XIV–XV. 1969–1970. 133–154. + térképmelléklet. E a munka helynévi adatait KISS LAJOS is közölte a FNESz-ben. – *Pécs város neve*. JPMÉ 1962. 255–270. – *Újabb adat Pécs város középkori latin nevéhez*. JPMÉ. 1962.195–198. – Több dolgozatot írt REUTER a fanevekről [HOFFMANN I, 2003. 265–266]. A növénynevekben való jártassága alapján őt MIKESY SÁNDOR így nevezte: „Reuter a legjobb cserológus”.) – Páratlanul gazdag életművének értékelései: HOFFMANN I. 2003. 280. o. és 265–266. – PESTI J. 1989/3. 361–66. – PESTI J. 2013/a 19. – SZABÓ LÁSZLÓ GYULA: *Id. Reuter Camillo és ifj. Reuter Camillo Kitaibel Pál természettudós pécsi követői*. Pécsi Szemle 2003. ősz, 90–101. – [https://ms-ny facebook com>post> ifj-reuter -camillo](https://ms-ny.facebook.com/post/ifj-reuter-camillo) – [https://bookline.hu>szerzo>ifj-reuter-camillo](https://bookline.hu/szerzo/ifj-reuter-camillo)

PETROVICH EDE és **MADAS JÓZSEF** a pécsi helynévkutatás két „nagy öregje”. Munkásságuk nagy része a 20. század második felére esik. – PETROVICH EDE az 1697-ben készült latin nyelvű összeírás fordításával lehetővé tette számunkra, hogy megismerjük a hódoltsági állapotokra is fényt derítő magyar és török utcaneveket (PESTI J. 2001. 33–36. A nevek szerepelnek a *Pécs utcanevei* című kiadványban a 32–34. oldalon! – MADAS helynévi adatait felvettük a BMFN adattárába és a *Pécs utcanevei* című kiadványba is! MADAS adatgyűjteményében 44 utcanév és több mint 700 telek tulajdonosainak neve olvasható a 18., 18. és a 20. századra vonatkozóan. E munkában az utcanevek tanulmányozásán kívül a családnevek változásainak kutatására is van lehetőségünk (PESTI J. 2003. 17–23). MADAS

JÓZSEF két kiváló könyve, a Pécs-belváros és a Budai-külváros névadattára az interneten is elérhető: <http://mnytud.unideb.hu/madas>

GYÖRFFY GYÖRGY felbecsülhetetlen értékű munkájának (*Az Árpád-kor történeti földrajza*) nagy hasznát vettük a BMFN adattárának véglegesítésekor. Átvettük belőle a falunevék okleveles adatait, és az adattárban az élőnyelvi adatok segítségével azonosítani tudtuk az egykori települések helyét. A mű szerzője nagyon gondosan ellenőrizte a Reuter-cédulák és a kéziratok térképek segítségével az elpusztult települések helyét. Ha egy-egy adat helyességében nem volt biztos, REUTER CAMILLO kíséretében felkereste a kérdéses helyeket. Szinte hihetetlennek látszott például az, hogy a bakonyai határ erdős részén létezett egykor *Ercék, Érszék* falu. Egy erdei út építése során véletlenül bukkantak rá az egykori *Ercék, Érszék* nyomaira. REUTER erről értesítette GYÖRFFYT, aki sürgősen megérkezett, hogy láthassa a keresett falu maradványait. Kettejük határjárásaira többször is sor került. Tartós és legendás barátságuk kifejezéseként Gyuri bácsi részt vett Camillo temetésén. – Mivel GYÖRFFY említett könyvében helynévmutató hiányában elég nehéz a keresett adatokat megtalálni, a DTE lelkes kutatói elkészítették a mű mutatóját. Ennek első kötete 1997-ben jelent meg Debrecenben *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból* címmel GYÖRFFY GYÖRGY 80. születésnapjára. Közzétette: HOFFMANN ISTVÁN, RÁCZ ANITA és TÓTH VALÉRIA. Baranya vármegye adatai a 43–55. oldalon! Ebben a részben a kisebb határrészek nevei és a vízfolyások nevei szerepelnek. A községnévi mutató az 53–58. oldalra került szép rajzolatú térképpel kiegészítve. Kicsit sajnáltuk, hogy a megye északi része (Mocsolád és környéke) az Árpád-korban még Tolna megyéhez tartozott. Így e vidék helyneveit a mű I. kötetében nem találhatjuk meg!

KÁLDY-NAGY GYULA, a kiváló turkológus 1960-ban tette közzé a 16. századi török adóösszeírások baranyai helyneveit. A máig létező települések egykori nevei mellett a 16. században elnéptelenedett falvak neveit is átvettük a BMFN-be. 1554-ben *Pécs utcái* az adózó kerületekhez tartoztak. Utcanevek voltak ekkor: *Szen(t) Ferenc mahalle* 22 adózóval, *Kis uca mahalle* 5 adózóval, *Szen(t) László mahalle* 13 adózóval, *Kőhid uca mahalle* 13 adózóval, *Szen(t) Tomás mahalle* 22 adózóval, *Nagy uca mahalle* 27 adózóval, *Német uca mahalle* 27 adózóval, *Fazokas uca mahalle* 22 adózóval, *Piac uca mahalle* 10 adózóval, *(Bel?)...város mahalle* 51 adózóval, *Szen(t) Mária uca mahalle* 14 adózóval, *Szen (t) Ferenc uca mahalle* 39 adózóval, a mohamedán cigányok testülete 12 adózóval (13–14.). Az itt említett utcák lokalizálása a *Pécs utcanevei* című könyvben (30–32). Érdekes, hogy a mai *Szűz Mária* névforma megfelelője a 16. században ez volt: *Szent Mária*.

ÖRDÖG FERENC c. egyetemi docens, a nyelvtudományok akadémiai doktora az országos helynévgyűjtő mozgalom fáradhatatlan irányítója volt VÉGH JÓZSEFFEL, majd BALOGH LAJOSSAL együttműködve. Elsősorban az ő nevéhez fűződik a példa értékű *Zala megye földrajzi nevei* című kiadvány létrejötte, megjelentetése. Részt vett több járási és megyei helynévgyűjtemény anyagának közzétételében. Tudományos tanácsadója és egyik közzétevője is volt a BMFN-nek. Rendszeresen adott tájékoztatást a helynévgyűjtés elért eredményeiről (PESTI J. 1989/3. 27–38). Munkásságának értékeléséhez l. HOFFMANN I. 2002. 281 és 279, valamint *Ördög Ferenc: Válogatott tanulmányok*. Nagykanizsa, 2008. Ebben

HAJDÚ MIHÁLY köszöntő szövege: **Ördög Ferenc 75 éves** címmel 11–18; tanulmányok a földrajzi nevekről: 21–81; Ördög Ferenc nyelvtudományi publikációi: 309–323.

TIMÁR GYÖRGY pécsi lelkész, történész, kandidátus először egyháztörténeti tanulmányai során figyelt fel a helynevek dokumentumértékeire. A BMFN egyik lelkes munkatársa volt. Ő írt rövid ismertetések az egyes települések népességtörténetéről. Erre azért volt szükség, hogy magyarázatot kapjunk Baranya többnyelvű helynévanyagának okairól, történelmi háttéréről. A baranyai conscriptio latin nyelvű szövegeinek fordítása során olyan helységnevekre bukkant, amelyek teljesen feledésbe merültek, de azonosíthatók GYÖRFFY GYÖRGY és KÁLDY-NAGY GYULA könyvének ide vonható adataival. – A **Királyi sziget** című könyvében a szigeti várvédelem előkészületéről, a vár elestéről és ennek következményeiről olvashatunk újszerű adatokat. Az események leírásában sok 16. századi helynév és személynév szerepel. – Különös érzéssel talált rá TIMÁR azokra az adatokra, amelyek lehetővé tették néhány helynévi etimológia újragondolását. Például a mai *Csonkamindszent* a *Csonta* nevű birtokosáról kaphatta nevét. *Zselic* korábbi helyét Hosszúhetény térségére kell tennünk! (A zselici falvak felsorolását lásd „**A középkor az írásos források alapján**” című tanulmányában. *Sásd* monográfiája. 1982. 116–118.) – A középkori oklevelek ismerete alapján őt tekintették a történészek a középkori települések első számú kutatójának. Ezért is kapott megbízást arra, hogy írja meg Alsómocsolád és környéke, illetve Magyaregregy és környéke középkori történetét. A falunévek okleveles adatait elemezve megkísérelte, hogy megoldja az egyes elpusztult települések nevének etimológiáját. Az említett két munkájában a FNEsz és a BMFN adataira támaszkodott elsősorban. A monográfiák címe: **Alsómocsolád** Községtörténeti monográfia I. Szerk.: FÜZES MIKLÓS. Alsómocsolád, 1998. 18–71. – **Márévár és környéke**. Szerk.: FÜZES MIKLÓS. Magyaregregy 1997. – TIMÁR GYÖRGY széles körű műveltségére jellemző, hogy szépen játszott klarinéton és orgonán. Ötletes tervrajzokat készített a baranyai katolikus templomok „szembeforduló” oltárainak megvalósításához. – Munkásságának méltatása: FEDELES TAMÁS: *Timár György (1932–2010) emlékére*. In: Jelenkor | Archívum. – PESTI J. 2013/a **Timár György** szócikk.)

SCWING JÓZSEF professzor, dialektológus és helynévkutató (Neuhofen, Németország – Universität Mannheim) eddig kevésbé idézett források alapján, egészen új szemléletmóddal írta meg a **Pécs város nevei** című könyvét. Segítségével végezték el Németországban a déldunántúli megyék helynévköteteinek digitalizálását. A munka pontosításában a DTE névkutatói és informatikusai vettek részt. Baranya, Somogy és Tolna megye helynévi adattára Elérhetősége: a Magyar Digitális Helynévtár részeként: <http://mnytud.arts.unideb.hu/mdh>

RÓNAI BÉLA c. egyetemi docens, nyelvész, a nyelvtudomány kandidátusa, dialektológus és helynévkutató a BMFN egyik közzevője volt. Közzevőként segítette továbbá a TMFN és a Bács-Kiskun megyei helynévgyűjtemény kiadását. Munkatársa volt a **Rejtett kincsek nyomában** című baranyai népmondagyűjteménynek (Pécs. 1960, 1991). Fontos tanulmányt írt a nemzetiségi helynevek gyűjtésével kapcsolatos feladatokról és a helynevekhez kapcsolódó népetimológia jelenségéről (HOFFMANN I. 2003. 266). Előadást tartott a keresztnévek motivációjáról (L. Névtudomány és művelődéstörténet. Szerk.: BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Zalaegerszeg, 1989. 162–166). Az általa vezetett nyelvjáráskutató diákkörben

nevelődtek a jövő kutatói: BOKOR JÓZSEF, GUTTMANN MIKLÓS és VÖRÖS OTTÓ kandidátusjelöltek, akik a magyar dialektológiában, a névtanban maradandó műveket alkottak, és a VMFN közzétételében is jelentős feladatokat teljesítettek. Figyelmet érdemel RÓNAI BÉLA *Zselici Nyelvatlasz* című könyvének több névtani, településtörténeti tanulsága. A térképlapok adatai azt bizonyítják, hogy *Szenna* község nyelvében napjainkig léteznek a záródó diftongusok (*jóú, zőüid, széép*). Ez a hangtani jelenség azzal magyarázható, hogy a török elől menekülő ormánsági magyarok a Zselicen át eljutottak a Kapos völgyébe is. Itt máig megőrizték nyelvük főbb sajátosságait, vallásukat, népszokásaikat. A szennai református templom festett kazettás mennyezetei az ormánsági református templomok motívumai szerint készültek. – Munkásságáról: PESTI J. 23013/a *Rónai Béla* szócikk – SZÜCS TIBOR: A 80 éves Rónai Béla köszöntése [http://www](http://www.magyar nyelv c3hu.> ronaibela) magyarnyelv c3hu.> ronaibela – SZÜCS TIBOR: Búcsú Rónai Bélától <http://epa.oszk.hu> > pdf > szucs >094

HOFFMANN OTTÓ a nyelvtudományok kandidátusa, c. egyetemi docens oktatói munkájára is jellemző a sokoldalúság. Évtizedeken át művelője volt a tantárgy-pedagógiának. Több általános iskolai tankönyv szerzője. A stílustani ismeretek tanításához kísérleti anyagot állított össze. Elkészítette a diáknyelvi szavak szótárát (*Mini-szótár*. A magyar nyelv diákszavainak szótára. 1996). Kérésünkre ő tette közzé a mohácsi járás több településének földrajzi neveit a BMFN II. kötetében. Törekedett arra, hogy a magyar nyelvű helynevek mellett a nemzetiségek helyneveit is pontosan, a kiejtés szerint örökítse meg. Különösen gazdag az általa közzétett mohácsi, szederkényi, kölkedi, máriakémendi helynevek gyűjteménye. Mohács helynevei között német, zsidó, szerb, sokác, görög (cincár) és cigány helynevek is vannak szép számmal. Tőle származik az a felismerés, hogy „A német falvakban <Baranyában> a régi házak külön ún. *háznevet* kaptak; <így> állandó „földrajzi hely”-nek, tájékozódási pontnak számítottak akár a templom vagy a községháza. Például: a *Tills* jelentése ’das Haus der Tills’ = Tillék háza” (BMFN II. 356). A német háznevekről HOFFMANN OTTÓ külön tanulmányt is írt. Ez megjelent nemrég Szederkény község monográfiájában. – Úttörő jelentőségű továbbá *A cigányok földrajzinév-adásának néhány jellegzetessége* című tanulmánya (In: Névtudomány és művelődéstörténet. Szerk.: BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Zalaegerszeg, 1989. 323–328). – Munkásságáról: SZÜCS TIBOR: Búcsú Hoffmann Ottó tanár úrtól. <http://epa.hu>. >Hungarológiai _Évkönyv_13 PDF és Hoffmann Ottó – Névpont 2022 az interneten. – PESTI J. 2013/a *Hoffmann Ottó* szócikk.

ZSOLT ZSIGMOND belgyógyász szakorvos, helynévkutató REUTER CAMILLO segítségével kezdte meg helynévgyűjtő munkáját. A mecsekaljai községekben gyűjtött elsősorban. A bodai, kővágószőlősi, kővágótöttösi, cserkúti gyűjteményét átvettük a BMFN-be. REUTER CAMILOVAL együtt jelentette meg a *Nagyváty és környékének helynevei* című gyűjteményt. A Búza téri orvosi rendelőjében vidéki betegektől is gyűjtött helyneveket. Bár nehezen járt, felkereste a határban azokat a helyeket, ahol várhatóan van még valamilyen nyoma elpusztult helységnek. Szabálytalanul ásátásokat is kezdeményezett, és ha előkerült valamilyen lelet, erről értesítette a régészeket. Szívügyének tekintette, hogy a BMFN megjelenjen.

A BMFN anyagának közzétételében a fentebb említett kollégákon kívül **BALOGH LAJOS**, **BARICS ERNŐ**, **GERSTNER KÁROLY**, **HEILMANN JÓZSEF**, **KIRÁLY LAJOS**, **NEDUCSIN**

DRAGUTIN, POSGAY ILDIKÓ, TAKÁCS JÓZSEFNÉ, TEMESI MIHÁLY és TURÓS LÁSZLÓNÉ vett részt. Áldozatos munkájuknak köszönhetjük, hogy névadattárunk jó színvonalú kiadványként jelenhetett meg 1982 nyarán.

A könyv műszaki szerkesztését és tipográfiai tervét **BORSY KÁROLY**, a nagy szorgalmú és „örökifjú” pécsi nyomdásznak köszönhetjük. Feleségével, **B. KELEMEN GYÖRGYIKÉVEL** együtt készítették el a két kötetes mű könyv méretű *Névmutatóját* (BMFN II. 963–1270).

A helységek térképeit **SWIERKIEWICZ JÓZSEF** tanár kolléga rajzolta meg pantográf segítségével. Sajnos, a kicsinyítés miatt néhány térképen elmosódtak a számok.

A nyomdai munkálatok a Kaposvári Nyomdában készültek **FARKAS BÉLA** igazgató irányításával. – A meglehetősen nehéz szöveget a nyomdászok még ólombetűs szedéssel készítették elő tördelésre. Kár, hogy az illabiális **â**-nak nem volt betűje a nyomda betűkészletében. Ezért az **â** helyére az **ã** graféma került.

SZITA LÁSZLÓ történész, kandidátus, a Baranya Megye Levéltár igazgatójaként lelkesen támogatta a helynévgyűjtés munkálatait. Maga is gyűjtött 18. századi neveket a határjárások leírásaiból. A levéltár munkatársai készségesen bocsátották a közzevők számára a kéziratos térképeket. A levéltárban vehették fel a gyűjtők a munkájukért járó szerény összegeket. (SZITA LÁSZLÓ munkásságáról: PESTI J. 23013/a *Szita László* szócikk!)

Összegzésképpen megállapíthatom, hogy a BMFN kollektív munka eredménye. Sok szerencsés körülmény tette lehetővé, hogy ez a helynévi adattára 20. század második felében elkészülhetett. A közös munkánkért kapott elismeréseket gondolatban mindig „átutaltam” adatközlőinknek, a gyűjtőknek és a közzevő kollégáknak. Talán nem tűnik kérdésnek, ha ezt írom: belátható időn belül megyénkben hasonló színvonalú és volumenű helynévi adattár elkészítésére nincs lehetőség: hiányoznak ehhez a személyi és anyagi feltételek.

° * *

Ráadásul néhány tapasztalat a helynévgyűjtői és közzevői múltamból

Amolyan ráadásaként néhány esemény vázlatos bemutatásával próbálom érzékeltetni, hogy a pécsi, baranyai helynevek gyűjtése, ellenőrzése és közzevője során milyen újszerű tapasztalatokat szereztem. A helynevek gyűjtését 1957-ben kezdtem INCZEFI GÉZA professzor úr biztatásával és vezetésével. Ez a munkám 1981 táján ért véget. Eredményei: 1969-ben doktori disszertáció (Szeged, JATE), majd 1982-ben kollektív munkaként a BMFN két kötete. A maratoni munka egyes állomásain az alábbi megfigyeléseket tehettem:

- Helynévgyűjtő útjaimon általában kedvesen fogadtak, és szívesen adtak felvilágosítást adatközlőim. Megértették a gyűjtés fontosságát, szerepét. Irányító kérdésem nyomán szépen felsorolták a határrészneveket és a belterületi neveket. Csak egy faluban ijedtek meg akkor, amikor a térképemet kiterítettem az asztalra. Úgy hitték, hogy a Földhivaltól érkeztem. Ezért ezt mondták: „Tegyed csak el a térképét! Mi nem kérjük vissza már a főggyeinket. Nëm

akarunk földet túró parasztok lenni tovább!”. Türelemmel elmagyaráztam, hogy a gyűjtés csak tudományos célokat szolgál. Szeretnénk megtudni, hogy élnek-e még ebben a faluban a régi dülőnevek, mert ezekből sokat meg lehet tudunk a falu történetéről. Szerencsémre lassan oldódott a feszültség, és mesélni kezdtek a dülőnevekről. – Máig emlékezetes számomra mecsekszakálli gyűjtőutam. Ide dél tájban érkeztem. Csak úgy találomra kopogtam be egy idős házaspár lakásába. Éppen ebédhez készülődtek. Elmondtam, ki vagyok és miért jöttem. Az idős néni így fogadott: *Szegényös az ebédünk máma, de ha nem sértöm még, följajllom, üjjön lē közénk!* Természetesen örömmel fogadtam el az invitálást. Ebéd után elmondta a házaspár, hogy 1944 óta magukra hagyottan élnek. Fiuk nem tért vissza a második világháborúból. A Don menti harcok áldozata lett. Azóta is siratják. Könnyezve mutatták meg szép arcképét. Ritkán van vendégük. Ezért is örülnek, hogy bekopogtam hozzájuk. Kis megnyugvás után szépen felsorolták a falu dülőneveit. – Nem volt könnyű eljutnom néhány faluba. **Kisszentlászlóra** és **Ófaluba** csak úgy tudtam megérkezni, hogy Trabantommal „átugrattam” egy bővizű patak medrén. **Kisújbányára** elkísért az akkor várandós feleségem. A szó szoros értelmében árkon-bokron át, erdei ösvényeken jutottunk el a faluba, ahol akkor már csak egy ember lakott: **Akác Józsi bácsi**. Ő volt egy személyben a falu rendőre, postása és tanácsi képviselője. Mivel jó tudott németül, kérésünkre szívesen elsorolta a falu német helyneveit. Halála után **Kisújbányának** már nincs eredeti lakosa. A falu üresen álló házait városiak veszik meg. A csodálatos erdei környezetben létesült **Kisújbánya** lassan üdülőfaluvá válik. Semmi esély nincs arra, hogy a német helyneveket megőrzi a betelepülő családok. – A teljesen elnéptelenedett **Gyűrűfű** helyneveit Pécssett, Kovácstelepen gyűjtöttem az ide települt, egykor gyűrűfűi lakosoktól. – A helynevek ellenőrzése során **Alsószentmártonban** BALOGH LAJOS csak egy magyar nyelvű személyt talált, a falu polgármesterét. A cigány lakosság nem ismerte a falu magyar helyneveit az ellenőrzés idején, 1980-ban.

- Az ellenőrzés során – a térképen szereplő helyazonosító számot is figyelve – kérdeztem, hogy pontos-e az egyes nevek lokalizálása. A domborzati viszonyokra és a művelési ágakra vonatkozó rövidítések helyességét is ellenőriztem. Több faluban újabb helynevek felvételével gyarapodott a gyűjteményünk.

- Megfigyelhettem, hogy a szomszédos területek helynevei egymást magyarázzák, mert köztük korreláció van. A hasonló dülőnevek egy tömbben helyezkednek el Alsómocsolád térképen. Mivel ebben a faluban a **Pörös** néven említett határrész túl nagynak bizonyult, a helyet négy részre osztották. Minősítő jelzők különítik el a **Pörös** összefoglaló név alá tartozó kisebb határrészeket. A **Felső-Pörös** névben a **Felső-** jelző arra utal, hogy a hely *magasabban* (egyúttal északabbra) fekszik, mint az **Alsó-Pörös**; a **Belső-Pörös** név **Belső-** jelzője meg arra figyelmeztet, hogy a hely *beljebb* van, mint a dülőt mellett levő **Külső-Pörös**. – A névárak közti korrelációt nem mindig lehet könnyen felismernünk. Alsómocsoládon létezik az **Öreg-osztás** és a **Kis-osztás**. Mindkét név az egykori faluközösségi birtok felosztására utal. Az **Öreg-osztás** a dülő nagyobbik része, a kisebb meg a **Kis-osztás**. Mivel az *öreg* melléknév régebbi jelentése, a ’nagy’ elfelejtődött (l. *öreg szömű dió* = ’nagy szemű dió’), adatközlőim szerint az **Öreg-osztást** a falu öregjei osztották fel. Ebben a névpárban viszont eredetileg az *öreg* és a *kis* korrelációnak **nagy + kis** volt az értelme! Tanulság: ha a névpárok korrelációja elhomályosult, meg kell találnunk ennek az okát! E kérdéskörhöz is tartozik a **viszonyítás kérdése a helynevekben**.

• A viszonyítást nem csupán a *kis – nagy* és a *külső – belső* relációban lehet kifejezni. A világtájaknak (É – D, K – Ny), a vízfolyások folyási irányának és a domborzat vertikális tagolódásának is szerepe lehet a korrelációs névpárok kialakulásában (L. PESTI J.: *Földrajzi neveink alsó-, felső-, (al-, fel-) helyzetviszonyító elemei* (Magyar Nyelvőr 93. [1969] 229–232). Az É–D irányú vízfolyás É-i szakasza a *Felső-árok*, a D-i szakasz az *Alsó-árok*. Ha viszont a vízfolyás K–Ny irányú, akkor a keleti részre illik a *Felső-* jelző, a nyugatira meg az *Alsó-* jelző. Ezt a témát még több névadat bevonásával érdemes lenne tovább vizsgálni! – A helyzetviszonyítás nézőpontja meg is változhat. A mai *Dunántúl* nevű országrészt a legkorábbi névadás (1274) idején gondolatban vagy ténylegesen is az Alföld vagy a Felföld felől szemlélhette az első elnevező; azaz nézőpontja alapján a látott vidék, a Duna jobb partján neki valóban **Dunán túlon való föld* volt, és e név korrelációs párjának a **Dunáninnen*-t tekintette, vagyis a Felföldet és az Alföldet. BRODARICS ISTVÁNNak a mohácsi csata eseményeit leíró munkájában viszont az szerepel, hogy a Buda felőli rész a *Dunán inneni rész*, s ez az *Innenső Magyarország*. A *Dunán túlnani* Magyarország meg a *Túlsó-Magyarország*, vagyis a mai Alföld és vidéke Pozsonytól Debrecenig, Szörényig. A tájszemlélet ingadozása a 18. században kezdett megszűnni, de még a 19. század végén is élt az a felfogás, hogy az alföldi tájak Baranyához képest *Dunán túl levő vidéknek*, *Dunán túlnani Magyarországnak* számítanak. KULCSÁR JÓZSEF 1892-ben még ezt írta: „A Dunántúlról kivándorló magyarság az alföldi tájak *Túl a Duna* [sic!] (= túl a Dunán levő = az Alföld) tájai felé költöznének tömegesen” (PESTI J. 2004. 7–8). – Valószínűnek látszik, hogy az *Alföld* a Felföldről nézve látszott (s látszik ma is) mélyebben fekvő, lapos vidéknek; a *Felföld* meg az Alföld felől nézve magasabban fekvő táj. A *Tiszántúl* név meg arra utalhat, hogy a névadó a Duna-Tisza köze felől tekintett erre a vidékre.

• Érdekes kutatási téma: kapcsolat van a helynevek között a metonimikus nevek csoportjában. A névkiterjesztés a takarékos névadás egyik gyakori formája Baranyában. A ’mellette levő hely’ jelentésű helynevek érintkezésen alapuló metonimiával jöttek létre. Magyaregregyén a *Nyírös* nevű helynek (egykori falu helye) van dombosabb része. Ez a *Nyírösi-hát* (BMFN I. 31/203). A *Babina* nevű határrészen út vezet át: a *Babinai út*. Van itt legelő és szőlőhegy is, a *Babina-szöllőhegy* (BMFN I. 31/149). Ide sorolható a fentebb említett alsómocsoládi *Baláta* név a változataival együtt.

• Kapcsolatot fedezhetünk fel a helynevek közt a névadás indítéka alapján is. Egy „bokorba” tartoznak például a növényzetre (fákra, bokrokra) utaló helynevek: *Nagynyárád*, *Bükkösd*, *Agárcás*, *Bükkös*, *Cser-ódal*, *Hársos-dülő*, *Reköttyés*, *Kökönyös*, *Som-ág*. Morfológiai sajátosságok alapján tartoznak össze ezek a helynévi példák: *Máriakéménd*, *Mogyoród*, *Homorúd*; *Szagy*, *Hássagy*, *Szilagy* stb.

• Sok példát találhatunk a BMFN-ben a poliszémia jelenségére. Régóta tudjuk, hogy a földrajzi köznevek között sok olyan szó van, amelyben a jelentésbővülés eredményeként több jelentés kapcsolódik a szóalakhoz. Poliszém helynévi köznevek Baranyában: *bánya*, *gyep*, *ház*, *hegy*, *kapu*, *köz*, *mocsila*, *lénia*, *ól*, *sarok*, *sziget*, *telek*, *telep*, stb. (BMFN II. 951–958. és l. még BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA: *Magyar földrajzi köznevek tára*. Debrecen 2014). Néhány tulajdonnév értékű helynevünk etimológiáját azért kellene módosítani, mert a köznévi vagy akár tulajdonnévi elemük jelentése vitatható.

• Az „örök érvényű” helynévi etimológiák mellett léteznek javításra szorulóak. KISS LAJOS és mások is elfogadják e vélekedés igazságát: újabb helynévi adatok lehetővé teszik a

névadás indítékainak és a szóeredet újragondolását. Korábban úgy véltük, hogy a *Mocsolád* helységnév a *Mocsila* ~ *Mocsola* köznévi és a **-d** helynévképző kapcsolata (PESTI J. Nyr. 94: 219, KISS LAJOS FNESz. 1968. 50). A falu öregjei és a szomszédos falvak lakói máig így említik a község nevét: *Mocsilág*, *Mocsolág*. Egyik nagyon megbízható adatközlő, **Bódog János** szerint a régi *Mocsolád* a mai *Pusztaszentegyházi-dűlő*ben, az egykori **mocsaras rét** közvetlen közelében jöhetett létre. Itt még 1963 táján is feltört a talajból több szőlőtőke ága, vesszeje. Csak később kezdtek építkezni a mocsár közeli domboldalra. Itt álltak még a 18. század elején a falu Árpád-kori templomának romjai. A rét közepén ma is vízfolyás van, a *Bikali-árok*. Ennek *Mocsila-ág* lehetett a neve a 11. században. A vízfolyásnak ez az egykori neve átvonódhatott a mocsaras rétre, majd metonimikusan a rét közelében létesült falu is a *Mocsilaág* nevet kapta. A helység neve a továbbiakban így alakulhatott: *Mocsilaág* > *Mocsilág* > *Mocsolág* > *Mocsolád*. A korábbi név **aá** hangkapcsolatából kiesett az **a** hangzó, illetve a vegyes hangrendűvé vált a helynév. – Érdekes, hogy az *ág* ’vízfolyás, <folyó>meder’ szavunknak *ágy* változta is van (ÉrtSz. I. 49). KISS LAJOS szerint *Szilágy* község neve a **-gy** képzős helynevek közé tartozik (FNESz. 613). Mivel a mai vízfolyás az egykori **szilerdő** mellett folyt el, ezért *Szil-ág* lehetett a neve. A vízfolyás nevét névkiterjesztéssel, illetve (névátvonódással) a mai falu neveként is kezdték használni. A falu Árpád-kori neve (*Zylag*) volt (GYÖRFFY GY. 1987. I, 392). Azt nem tudjuk, hogy az *ág* köznévi utolsó hangzója, a **g** miért változott **gy**-re. Talán azért, mert az *ágy* köznévi van <folyó>meder jelentése is. Hasonló változás mehetett végbe ezekben a helynevekben: *Hárs* + *ág* > *Hárság* > *Hásság* > *Hásságy* és *Aszu* ~ *Aszó* ’száraz völgy’ + *ág* > *Aszuág* > *Aszóág* > *Aszóágy* > *Aszágy* > *Szágy*. A dunántúli megyék helynévgyűjteményeiben az **-ág** köznévi elemű helynevekben az *ág* jelentése ’vízfolyás’; például VeMFN Tapolcai járásában a 30/69 sz. név! Zala megye helynevei között van olyan név, amelyben az *ágy* köznévi ’völgy’, ill. ’folyómeder’ jelentésű (ZMFN 16/126, 25/159). A *völgy*, a *gödör* és a *meder* köznevek azért lehetnek kapcsolatban a víznevekkel, mert a gödrökben, egykori medrekben van vagy lehetett vízfolyás. Így például Alsómocsoládon a *Róka-gödörben*, *Méhes-gödörben*, *Kispista-gödörben*, *Kisházás-gödörben* és a *Balátai-gödörben* ma is van forráskút, ill. vízfolyás. – Pécs helynevei közül különösen a **Tettye**, a **Misina**, a **Bajraktár** és a **Piricsizma utca** neve tűnik rejtélyesnek. Sokáig úgy véltük, hogy a mai **Tettye** városrésznévünk a török *tecce* ’kolostor’ szóval van kapcsolatban. Kétségtelen, hogy a törökök derviskolostorként használták **Szathmáry György** pécsi püspök reneszánsz stílusú palotáját. Az itteni fennsík nem kaphatta nevét a *tecce* szóról, mert akkor ez lenne a mai neve: *Tekke*, esetleg *Teccse*. Kisharsányban 1783-ban térképre írták a *Hegy Tettyei Földek* nevet. Mivel ez a név hegytetőre vonatkozott, lehetséges, hogy a *tetejei* > *teteji* > *tettyei* névváltozatok mellett kialakulhatott Kisharsány községben a az **-i** képző nélküli változat, a * *tettye* > * *Tettye* névalak is ’teteje’ jelentéssel. Minthogy a pécsi **Tettye** szintén hegytetőre (platóra) vonatkozik, létrejöttében a magyar névadás látszik valószínűbbnek (PESTI J. 2004.71–72). – **Misina** a Pécs felett magasodó *Mecsek* hegység egyik erdős-sziklás orma 534 méteres magasságban. Bizonyára kapcsolatba hozható a *Misina* névvel a *Miska gyepe* név, amely 1875-ben legelő neveként a *Mecsek* egyik, ma már nehezen lokalizálható részére vonatkozott. A *Misina* így ’Miska ~ Misa hegye’ jelentésű lehetett még a 19. században (PESTI J. 2004. 49–50). – A **Piricsizma** <dűlő> utca majd városrész neveként máig fennmaradt. KLEMM ANTAL szerint „E név összetett szó, (s) ennek második tagja az oszmán-török *čecme* [ejtése: csesme] = kút, forrás szóval függ össze...Első tagjában pedig a *Peri*, *Beri*

(pécsi?) basa neve rejlik, tehát az egész szó jelentése: *Peri, Piri basa csesmája* [csizmája], *kútja*. A mai névváltozat, a *Piricsizma* népetimológiával keletkezett. A hely közelében van ma a *Szamar-kút!* (PESTI J. 2004. 57–58). – **Bajraktár** volt az egyik korábbi neve a **Havi-hegynék**. BÁRDOS ISTVÁN szerint török eredetű a név, és *Bajraktir, Bajraktár* ’zászló’ jelentésű a török nyelvben. Valószínű, hogy a török itt tartotta <védelmi> őrszeit (PESTI J. 2013. 187). MADAS JÓZSEF híres könyvében (Pécs-Belváros házai és tekei) találtam adatokat a *Bajraktár* személynévre. *Bajraktár Mihálynak* 1727-ben (fél évszázaddal a török kiűzése után) két háza is volt a Belvárosban: egy a mai Mária utcában, egy a József utcában, és nagy területű szőlőhegy tartozott a birtokához a mai *Havi-hegy* oldalában. A magyarrá lett török atyafi jól érezhette magát városukban, hiszen a tehetős polgárok közétartozott. *Bajraktár* családnévű személlyel találkoztam Dél-Baranyában még 1976-ban, a BMFN adatainak ellenőrzése során!

- A baranyai tájak, tájnevek határait nem könnyű megállapítani. Először GYÖRFFY GYÖRGY kutatásai derítettek fényt arra, hogy a mai **Ormánság** határa É-on Szentlőrinc, Nagyváty, Boda, Bakonya vonalán húzódott, vagyis a mai *Ormánság* nem azonos a középkori *Ormán*-nal (GYÖRFFY GY. 1987. 248, 353. és 1 még: KÓSA LÁSZLÓ – FILEP ANTAL: **A magyar nép táji-történeti tagolódása**. 1983. 154). Érdekes újításként ZENTAI JÁNOS néprajzkutató 1967-ben *Adatok az Ormánság néprajzi határának megállapításához* című tanulmányában (JPMÉ 1966. 771–228) anyakönyvi adatokra támaszkodva vizsgálta a „beházasodási szokásokat”; és így vonta meg az Ormánság É-i határait. – A **Zselic** korábbi és eredeti helyéről először GYÖRFFY GYÖRGY könyvéből kaptunk tájékoztatást (GYÖRFFY GY. 1987. 250, 251, 260). GYÖRFFY szerint az Árpád-korban a mai Hosszúhetény, Pécsvárad és az Alma folyó közti erdős vidéknek volt **Zselic** a neve. TIMÁR GYÖRGY kutatási eredményei megerősítik GYÖRFFY vélekedését. TIMÁR egy latin nyelvű birtokösszeírásban bukkant rá arra az adatra, hogy a pécsi püspök birtokai a török hódoltság idején (1564-ben) a *Zselic* (*Sýliz*) területéhez tartoztak a *Vas-hegy* [Zengő] és *Hetény* (Hosszúhetény) térségében (PESTI J. 2014, 17). A *Zselic* tájnév Hosszúhetény és Pécsvárad térségéből a 18–19. században fokozatosan vonódott át a mai *Zselic* vidékére (PESTI J. 2014.18). Újabban – kissé vitathatóan – **Zselicség** alakban is említik a nevet.

- A hegyháti helynévgyűjtésem kezdetén (1957–1963 között) adatközlőim jól emlékeztek a törökdúlás idején elpusztult falvak nevére. A helyüket is megmutatták a 10 ezres térképen. Tudták, hogy hol van Bikalon a *Hille, Kápás, Vargánya*; Alsómocsoládon a *Ravaszklik* és a *Olaszfalu*; Csikóstöttös határában a *Hossziszó, Háb* és a *Kónyafa* (BMFN I. 6/57, 6/108, 6/ 45 – 11/207, 11/194, 11/90 – 3/76, 80, 3/183, 3/55). A falunevek eredetéről vonatkozóan azonban nem tudtak az adatközlők. GYÖRFFY GYÖRGY, KÁLDY-NAGY GYULA fentebb említett könyve és a kéziratos térképek alapján az élőnyelvi nevekhez kapcsolhattuk az említett települések nevét. Itt érdemes megemlítenem, hogy a *Bikal-árok völgyében* a 16. század végén még 12 település létezett. A „száguldó”, portyázó török martalócok pusztításai során csak három falu (*Bikal, Mocsolád* és *Töttös*) lakossága élte túl a „veszedelmeket”. Az 1600-as évek elejéig itt 12 település lakossága adózott a töröknek. 1600 után már nem említik a török adóösszeírások ezeket a falvakat! Dél-Baranya és a Duna vidékének magyarsága is erősen megfogyatkozott a török hódoltság idején. Történelemszerint kétszáznál is több település tűnt el Baranyában a hódoltság idején! Az elhagyott települések helyére a 18. század elején érkeztek német és szerb családok. Részben a földesurak hirdetései

nyomán, részben spontán elhatározásokból. – A PESTY-féle helynévi adattárban is sok elpusztult falu neve szerepel. 1863-ban még emlékeztek az adatközlők arra, hogy a határ bizonyos részein edénytöredékek, falmaradványok, faragott kövek és emberi csontok találhatóak a talaj felső rétegében. Ezek a helyek potenciálisan régészeti lelőhelyek. Úgy tudom, hogy a lelőhelyek katalógusának összeállításakor figyelembe vették régészeink a BMFN adatait is.

- Baranya megye népességének sokszínűségét VARGHA KÁROLY nyelvész és helytörténet-kutatót találó metaforájával így tudjuk szemléletesen érzékeltetni: Baranya a 18. század eleje óta népek, nyelvek és kultúrák nagy kohója. A baranyai népnyelv sokszínűségének legfőbb bizonyítéka, hogy a magyar nyelvű helynevek mellett megjelentek és máig fennmaradtak a német, horvát, szerb, bosnyák, cigány helynevek Dél-Baranya egyes vidékeinek helynévhasználatában. A kisebbségi népcsoportokhoz tartozók a magyar helyneveket is megtanulták, és – a békés együttélés szép bizonyítékaként – a magyarok is ismerték, néha át is vették a nemzetiségek helyneveit. A BMFN-ből sok hasonló példát idézhetünk. Ilyeneket: Pogány helynevei közül: 161/60. *Szélös ut* : szh. *Siroka lenija*. Széles. eperfás út. – 161/61. *Kendőráztató* : *Mocsila, -ba* : n. *Hanfröste* : szh. *Mocsila* 'Mocsilo' – 161/63. *Néméti legelő* : n. *Némétér Wäld* : szh. *Nemetski sadić*. – Beremend helynevei közül: 320/143. *Kápolna, -ra* : *Kápolna-dülő* : n. *Kapell* : n. *Kapēlāfeld* : szh. *Kāpelicā* : szh. *Kod Kapēlicē* (Adatok a BMFN-ből.)

Úgy tudom, SZABÓ JÓZSEF volt az első, aki észrevette, hogy a helynevek bevonásával mód van a névtani elemzéseken kívül – interetnikus vizsgálatokra is. A Magyar Nyelvőrben jelentek meg az e témában írt nagy jelentőségű tanulmányai. Ezek: „*A dél-dunántúli német betelepülések néprajzi és nyelvi nyomai a földrajzi nevekben IV*. Nyr. 138. évf.[2014] 17–40. Az 1., 2., 3. rész Nyr. 2013/ 2., 3., 4. – A 4. közleményben: *Baranya megyei német nyelvű helynevek* (17–24) – *Nyelvjárási és névtani szempontú vizsgálódás a földrajzi nevekben* (340–38). – *A dél-dunántúli délszláv (horvát, szerb és a szórványos szlovén) bevándorlások nyelvi és néprajzi nyomai a földrajzi nevekben*. 2. rész. Nyr.138. évf. 2015. Az 1. rész és összefoglalás bibliográfiával a Nyr. 2014/4. számában. Ebben: *Az egy és többnyelvű földrajzi nevek gyakorisága Baranyában* (124) és *A horvát etnikai csoportba sorolt települések helynevei [a horvátok és a sokácok helynevei]* (128–137).

- A korrelációs viszonyt kifejező helység- és határrésznevek közé tartoznak az *alsó*-, *felső*- és a *kis*-, *nagy*- előtagú helynevek. Ha az adott helynek (falunak, határrésznek) a neve egyezett más falu, ill. határrész nevével, célszerű volt – a gyors és könnyebb azonosítás érdekében – minősít jelzővel bővíteni a helynevet. Ezért jöhetnek létre ezek a névpárok: *Alsószentmárton* – *Felsőszentmárton*, *Alsómindszent* – *Felsőmindszent*; *Kisbudmér* – *Nagybudmér*, *Kisharsány*– *Nagyharsány*, *Kisárpád* – *Nagyárpád*; *Kis köz* – *Nagy köz*, *Kis-gát* – *Nagy-gát*. A megkülönböztetés fontosságát elég korán felismerték Baranyában. Így a mai *Csonkamindszent* falu régi *Mindszent* nevét 1554-ben *Chonta Myndzent* névre és *Dolnamindszent*-re ('Alsómindszent'-re) változtatták (BMFN I. 819). A *Felső Mind Szent* névre 1767-ből van az első írásos adatunk. A *Mindszent* nevek megkülönböztetését szolgálta az is, hogy az *Alma* folyó melletti *Mindszent* az *Almamindszent* nevet kapta. Ez 1571-ben még létező település volt Szentlászló vagy Csertő közelében (KÁLDY–NAGY GY. 1960. 130). – GYÖRFFY szerint három *Mindszent* nevű falu létezett az Árpád-korban: *Okrimindszent*, *Kápolnamindszent* és *Bátamindszent*. *Okrimindszent* helye az *Okor* folyó mentén,

Kápolnamindszent a Dráván túli területen és *Bátamindszent* a mai Bogádmindszent területén keresendő (GYÖRFFY GY. 1987. 340–341). – Furcsának találtam, hogy a mai *Felsőegerszeg* községnek nincs párja. KÁLDY-NAGY könyvében megtaláltam az *Alsóegerszeg* nevet. *Alsóegerszeg*, *Egerszeg* ma a dél-baranyai Hegyszentmártonhoz tartozik. *Ásóegörszög* ma is elkülönül *Hegyszentmárton* belterületétől (BMFN II. 251/11, 13). – Érdekes, hogy az *alsó*-, *felső*- jelzős helynevek korrelációja É–D irányú kapcsolatra utal (*Felsőmocsolád* – *Alsómocsolád*; *Felsőegerszeg* – *Alsóegerszeg*). A *Felsőszentmárton* – *Alsószentmárton* nevek meg a *Dráva* folyási irányáról kaptak minősítő, megkülönböztető szerepű jelzőt. Erre azért volt szükség, mert korábban mindkét falu nevében a *Dráva*- megkülönböztető jelző szerepelt, ám így két település egymáshoz való viszonyát nem fejezte ki az azonos *Drávaszentmárton* név. Arra viszont alkalmas volt a *Drávára* való utalás, hogy nem azonos a két falu a mai *Hegyszentmárton* községgel (BMFN II. 645). – A hivatalos községnev-változtatás során bizonyára a térképi elhelyezkedés szolgált alapul az *alsó* – *felső* korreláció megállapításához. Az alsómocsoládiak nem tudhattak arról, hogy a somogyi *Mocsolád* tőlük É-ra esik! (A kérdéskör tanulmányozásához l. még PESTI J. 1969. 220–232). – A *kis*- és *nagy*- jelzős községnevek arra utalnak, hogy az egyik település nagyobb, mint a hozzá közel eső. Például a *Kisharsány* – *Nagyharsány*, *Kisbudmér* – *Nagybudmér* névpárban. Nem minden esetben van korrelációs párja a *kis*- előtagú határrészneveknek. Az alsómocsoládi *Kis-erdő*-nek nincs **Nagy-erdő* párja, mert az egykori erdőket a 19. században kiirtották. Egykor mellette nagyobb erdő lehetett. Erre utal a közeli hely *Cser-oldal* neve. Ugyancsak érdekes, hogy az alsómocsoládi *Nagy-högy* névhez nem kapcsolódik **Kis-hegy* név, mert a hely közelében nincs hegy. A mai *Kisvaszar* községnek nincs **Nagyvaszar* párja! A *Kisdér* és *Kistapolca* is páratlan helységnevek ebben a tekintetben. – 1907 előtt alkalmi jelzős szerkezetekkel történt az azonos falunevek azonosítása. A mai Alsómocsoládot 1903-ban *Baranya-Mocsolád* néven is említették a pécsi újságok. – Az Árpád-kori helységnevek nagy része – a *-falva*, *-telke*, *-földe*, *-egyház*, *-vár* stb. utótagúakat és a patrocíniumi neveket ide nem számítva – egyelemű helységnevek. Közöttük vannak névazonosságok is. Például négy *Peterd* is létezett. Volt *Peturd*, *Krassópeterd*, *Szekcsőpeterd* és *Nemespeterd* (GYÖRFFY GY. 1987. 368). A névazonosságok megszüntetésére tehát már az Árpád-korban törekedtek, és folytatódott ez a 16. század közepén is. A folyamat 1909 táján zárult, amikor a községnevek általánosabb rendezésére sort kerítettek (MEZŐ ANDRÁS: Adatok a magyar hivatalos helységnevadáshoz. Nyíregyháza. 1999).

- Régóta tudjuk, hogy a helytörténeti, néprajzi és népességtörténeti kutatások fontos forrásai a helynévgyűjtemények. GYÖRFFY GYÖRGY, REUTER CAMILLO, MADAS JÓZSEF és TIMÁR GYÖRGY munkássága minta és példa lehet történészeink számára abban a tekintetben, hogy miként lehet a helynevek gondos elemzésével újszerű felismeréseket megfogalmazni. EPERJESSY KÁLMÁN és GYÖRFFY GYÖRGY munkái nyomán MADAS JÓZSEF helyesen ismerte fel, hogy a pécsi utcanevek kutatásával fényt lehet deríteni városunk történetének alig ismert, homályos korszakaira. Gondot jelentett, hogy „nehezen lehetett a publikációkban szereplő helymeghatározásokat a mai helyzettel azonosítani. A múlt utcaneveit nem ismertük... mert az eddigi kutatások főként eseménytörténettel és személyekkel foglalkoztak. De az események mindig *valahol történnek*, a személyek mindig *ott vannak valahol*” [kiemelés: P. J.]. MADAS kicsit kényszerűségből is azért lett helytörténész névkutató, mert tudta, hogy akkor vizsgálhatja a térben és időben zajló

folyamatokat, ha például a *Budai-külváros* alakulását, bővülését, helynevek (utcák, terek, intézmények nevei), valamint családnevek alapján tisztázza névadás egykori indítékait. Vagyis nem elégedett meg az adott helyek nevének lokalizálásával, hanem újszerű és megbízható adatokat szolgáltatott az addig ismeretlen eredetűnek tartott városrésznevek (*Balokány, Bálics, Szkókó, Zidina, Zemunica, Verbák, Pernyávor, Puturluk, Benga*) etimológiájához. MADAS munkáinak hatására a **Pécs utcanevei** című könyvben szerepel ez a fejezet: *Helytörténet az utcanevekben*. A fejezet alcímei:

6.1.A többnyelvű, soknemzetiségű Pécs kialakulása.

6.2. Egykori oktatási intézmények emlékét őrző utcaneveink.

6.3. Gazdálkodásra utaló utcanevek.

6.4. A híres pécsi és Pécs környéki kőszénbányászattal kapcsolatos helynevek.

6.5. Más ipari tevékenységre is utaló helyneveink.

6.6. Egyházi, egyháztörténeti vonatkozású utcaneveink.

6.6.1. Templomok, kápolnák és/vagy más egyházi létesítmények (pl. kolostorok) patrocíniumáról alkotott, metonimikus nevek.

6.6.2. Az oltártitulusból vagyis oltárpatrocínium nevéből alakult utcanevek.

6.6.3. Adatok a *Kisgyűd* városrész nevéhez. (**Pécs utcanevei** 111–116)

• A városszerkezet alakulásáról szóló tanulmányok szerzői az utca- és városrésznevek ismeretében jól megragadták a városfejlődés főbb szakaszainak lényegét. Az 1960-as években **ERDŐSI FERENC** egyetemi tanár és **CSANÁLOSI SÁNDOR** főiskolai tanár a geográfus szemszögéből vizsgálta ezt a kérdéskört. **ERDŐSI FERENC** levéltári forrásokra és a korábban megjelent várostörténeti munkákra támaszkodva írta meg a pécsi városszerkezet alakulásáról szóló tanulmányát (**ERDŐSI FERENC: A pécsi városszerkezet fejlődése és a városrészek funkcióinak alakulása a kapitalizmus korában**. Pécs, 1968. (Megjelent az MTA Dunántúli Tudományos Intézetének kiadásában. Közlemények 6) Könyvében utcanévi és más adatokkal ismerteti a szerző, hogy Pécsen milyen új utcák, terek, fontosabb gyárak, üzemek, nevezetes épületek, közintézmények jöttek létre 1880–1940 között. A mű szöveges részét szép rajzolatú térképek és diagramok egészítik ki; jól szemléltetvén a város bővülését, fejlődését. A munka legfontosabb adatait jól tudtam hasznosítani a **Pécs utcanevei** című könyvben. – **CSANÁLOSI SÁNDOR** tanulmánya (**Pécs településmorfológiai sajátosságainak fejlődés és jelenlegi helyzete** [Pécs, 1982] című tanulmánya azért fontos, mert ebből ismerhetjük meg a város geográfiai jellegzetességeit.

FEDELES TAMÁS, a PTE egyetemi docense a **Pécs terei, épületei és használatuk a késő középkorban** című tanulmányában arról írt, hogy „Pécs egyházi és egyúttal regionális központként működött, s e két alapvonása határozta meg alapvetően a középkori városszerkezetet. [...] Az 5–6000 lakosú település magyar viszonylatban <a középkorban> a nagyobb, míg európai viszonylatban a közepes méretű városok közé tartozott” (In: **Utcák, terek, épületek Pécsen**. Szerk.: MÁRFI ATTILA Pécs, 2010. 37–93) – **GÁL ÉVA** muzeológus, a JPM munkatársának **Adatok a Felsőmalom utca történetéhez** című tanulmányában sok utcanévi adat olvasható. Értéke továbbá e munkának a Mellékletbe került táblázat, amelyből megismerhetjük, hogy a 18. és 19. században melyek voltak a legfontosabb kisipari tevékenységek (szakmák). Szó van itt még a világi egyletekről és a vendégfogadók neveiről. Az említett korban a Búza téren és környékén tíz érdekes nevű vendégfogadó működött.

1905-ben a Búza téren (először Pécssett) vándormozit létesített Lifka Ernesztin (In: *Utcák, terek, épületek Pécssett.* Pécs, 2010. 123–133). – Névteni szempontból is igen hasznos ismereteket szerezhetünk MÁRFI ATTILA főlevéltáros tanulmányából, amelynek ez a címe: ***Pécs városképe, utcái, terei s polgárainak mindennapjai dr. Arató Jenő visszaemlékezései alapján a 20. század első feléből*** (In: *Utcák, terek, épületek Pécssett.* 2010. 189–211). Az *első világháború előtti Pécs* (1909–1814) című fejezetben arról olvashatunk, hogy a városkép alakulásában az említett évek alatt sok változás történt. Eltávolították a törökök által épített csorgó kutakat, sandervárákat; lebontották a Szigeti-kaput stb. A bontások során azonban a város nyugatias, városias hangulata megmaradt. Az emlékezésben szó van erről is: „Szórakozás, időöltés a város nevezetes szórakozóhelyein”. Különös események is történtek a városban az első világháború előtt. Például repülési bemutató volt 1910-ben a *Lóversenytéren* (ma: *Uránváros*). Az eseményekhez kapcsolódóan sok helynév olvasható a visszaemlékezésben. MÁRFI ATTILA tanulmánya szinte folytatója ERDÖSI FERENC fent említett munkájának. – Az ipartörténet témájához ugyancsak sok helynév tartozik. **KAPOSI ZOLTÁN *Iparszerkezet és ipartelepek Pécssett a 19–20. század fordulóján*** című munkájából megismerhetjük a 18. század végi gyors iparosodás kezdeteit, illetve a pécsi gyáripar fejlődését: a *Zsolnay-gyár, Hamerli-gyár, Bőrgyár, a vas- és rézöntő műhelyek* működésének körülményeit. Az *Angster-féle orgona-és harmóniumgyár* az első világháború előtt már 100–110 munkással működött a Mária utcában. A faiparnak (a bútorgyártásnak) is jelentős szerep jutott ebben az időszakban. A szénbányászat volt egyik megalapozója Pécs jelentős fejlődésének a 19. század második felében. A bányaneveket és a bányászkolóniák neveit **BABICS ANDRÁS** könyve alapján vettük fel a BMFN adattárába. – Az iparosodás révén felgyorsult a város területi terjeszkedése, különösen déli irányban; és dinamikusan emelkedett a lakosság lélekszáma a külvárosokban. Lassan alakult az *(Ó)Kertváros* arculata. Új utcák nyíltak az egykori *Nyárfápuszta* és *Megyer* helyén. (In: *Utcák, terek, épületek Pécssett.* Pécs. 2010. 167–186)

• A helynevek néprajzi szempontú elemzésére Baranya megyében **ANDRÁSFALVY BERTALAN**on kívül még csak **MÁTÉ GÁBOR** vállalkozott. Tájérténeti írásaiban a tájszavak és helynevek tanulságait is figyelembe vette (L. VöTsz. 52). Az „***Adalékok a Völgység néprajzához***” című tanulmányában újszerűen magyarázza a *Völgység* tájnév eredetét, és ismerteti a Völgység társadalmának változásait. A vidék tájszavainak és helyneveinek értelmezését segíti a tanulmány befejező része: *A völgységi életmódja és kultúrája 1860–1960 között* (VöTsz. 49–51). – Táj szó- és helynévgyűjtő útjaimon megfigyelhettem, hogy néhány tájszóhoz és helynévhez érdekes hiedelem, mesészerű történet tartozik. Ezeket feljegyeztem, és rövidítve közzé is tettem a BMFN-ben. Érdekes, hogy az *Ördög*-előtagú helynevekben az fejeződik ki, hogy az adott hely eléggé félelmetes, veszélyes hely (ingovány vagy gödör), illetve az, hogy *ördög* járt ezeken a helyeken (A BMFN-ben 44 *Ördög*-előtagú név található.) Több faluban még 1964 táján is hittek az öregek abban, hogy az *ördög* (és a *boszorkány*) *megronthatja* az embert és az állatot egyaránt. A rontást csak a *javasasszony* veheti le a megrontott személyről. Akit megrontottak, azon rajta van a *tételöm*, és ezért – a hiedelem szerint – képtelen dolgozni. (L. **PESTI JÁNOS** tanulmányát a *tételöm* szavunkról MNy. 107. évf. [2011] 4. sz. 461–463). Ide tartozik még az is, hogy a BMFN-ben 11 *Boszorkány*-előtagú név van. A legmulatságosabb talán a pécsi *Boszorkánycsúszkáló* név. Eszerint az itteni dombon boszorkányok csúszkálnak télvíz idején, ezért nem tanácsos arra

járni! – Különleges hiedelem a következő: a völgyeségi Magyaregregyen úgy tartják, hogy a baba, a kisgyermek a *Pöcör-kútból* jön, nem a gólya hozza (VöTsz. 384). Ez a hiedelem példátlan a magyar folklórbán. Csak Mekényesen és Dél-Baranyában ismeri a néhány német család. A magyaregregyi magyarok bizonyára németektől hallhatták a történetet. **SCHWING JÓZSEF** szerint egész Németországban ismerik azt a mondát, hogy a gyermek a *vízből, kútból születik*. – Nemrég derült ki, hogy *Az ördögszántotta hegy* történetnek ugyancsak van német változata, sőt Jáva szigetén is feljegyeztek hasonló mondát (**PESTI J.** 2002. 371–372). – Sokáig úgy látszott, hogy megfejthetetlen a bakonyai *Jézus kajáttása-erdő* helyneveünk. **REUTER CAMILLO** sem boldogult ezzel a szóval. Véletlenül fedeztem fel a *budogameséket* több változatban is a **BERZE-NAGY JÁNOS** szerkesztette *Baranyai magyar néphagyományok* című könyvben. Ormánsági adatközlők szerint a *budoga* (vagy *bugybóka, fostosbugybóka, tarka Jézus, Jézusmadár*) kiáltozásaival árulta el a poroszlók elől menekülő Jézust: *Bútt, bútt. kád alá bútt!* Így a poroszlók megtalálták Jézust, és a bírák elé vitték. Bakonyán az egyik erdő odvas fáiban sok *budoga, Jézusmadár* fészkel. Ezért a helyet *Jézus kajáttása erdő*-nek nevezik; utalván arra, hogy a *budoga* kiabálásával árulóvá lett. Az apokrif történetekre emlékeztető ormánsági monda ismerete nélkül az említett bakonyai helynevet nem lehet értelmezni. (L még **PESTI J.** *Zengő* XI. évf. 5. sz. 13.) Van azonban egy bökkenő: hogyan jutott el ez a monda Bakonyára? Részben úgy, hogy a régi Ormánság É-i határa Boda – Bakonya – Cserkút vonaláig ért, illetve a mecsekajji községek mindig is kapcsolatban voltak az Ormánság északi községeiben élő családokkal. Bodán például még birtokcserékre is sor került. A magyarmecskei gazdák erdőrészt kaptak Bodán, és a bodaiak meg réthez és szántóhoz jutottak Magyarmecske határában. – A helynevek magyarozatát nehezíti az, hogy sok esetben igen nehéz feltárni a korábbi névadás indítékait. A kutatást jól segíthetik a néprajzi és helytörténeti adatok. – A baranyai helynevek néprajzi elemzéséhez l. még **SZABÓ JÓZSEF** fentebb említett tanulmányait!

- A baranyai falucsúfolók a néprajz, helytörténet és a névtan kutatói számára egyaránt sok tanulsággal szolgálnak. Ezek a rövid, frappáns, rigmusszerű folklóralkotások általában egy-egy falura voltak érvényesek, de adott beszédhelyzetben személyek is „magukra vehették” az élcelődést. Szerkezetük, nyelvi alkatuk alapján a falucsúfolók lehetnek: a) egyszavasak (*pupák, bēbēka*) b) jelzős szó szerkezetek (*Oldi kapca, rádi rác; csányi bētyárok, oszrai pupákok; Kevéj Viszló, nyalka Rád*) c) kétsoros versikék (*Szapárcai gugások / cernán járik a táncot.*) d) hosszabb, énekelt rigmusok (*Még a régi világban is / Négy lábon járt a kecske [...]* ← Mulatódal volt Kémesen (BMFN II. 893.) e) hasonlat formájú mondatok (*Megkeserődött, mint a csehi tejfő.*) f) Van olyan falusoroló rigmus Baranyában, amelynek dallamára fergeteges verbungot jártak egykor a hegyháti és a völgyeségi legények (*Elindult Egrőgy, utána Kárász* (L. *Völgyeségi falucsúfolók* VöTsz 549–559 és **PESTI J.** 2007. 226–225). – A falucsúfolóban kifejeződő gúnyolódás célja lehetett a nevetetés, a kifogásolt emberi tulajdonság ironikus megfogalmazása (akár túlzással is), végül a bántó, durva élcelődés. Ki, kiket csúfolt? A szegényebb, kisebb falu a gazdagabbat, a nagyobbat; illetve a szomszédos falvak egymást vagy a távolabbi falvakat. – Kifejeződik a falucsúfolókban, hogy bizonyos falvak összetartoznak: *Sámod, Kórós, Adërgyás / Mind a három pazdërgyás.* ← Mert a három szomszédos községben régen sokan foglalkoztak kendertermesztéssel. – *Bisse, Túrony Csarnóta / Mind a három egyforma.* Mindhárom falu egyutcsás volt régen az Ormánság ÉK-i határa mentén. – Néha megtörtént esemény adott okot a csúfolódásra: Tánc

közben beszakadt a táncolók alatt a padlás: *Hupp, Csepel. hupp pupák. A pupák 'ostoba ember'* (BMFN II. 855). – Az élcelődés oka lehet az, hogy az adott falu lakosainak értelmi képességeit kétségbe vonták. Effélék: *A kémesiek szerint a [Dráva]csepeliek keresztben vitték a létrát az erőben. karóval verték a szilvát, hogy megkéküljön. Tüzet raktak a cseresznyefa alatt, hogy cseresznye megpiruljon.* – Vannak ún. vándortémák a falucsúfolók szövegeiben. *A Megúszod, mint csepeliek a hajdint [vagy mint a harmatot]* (BMFN II. 900) párja: *A szentlőrinciek ároknak vélték holdfényben a templom árnyékát, ezért átugrották. A kémesiek beléestek a templom árnyékába. A pikócás ['italos'] zalátaiak a ködlepte berket át akarták úszni, mert a ködöt víznek nézték* (BMFN II. 870). A magyaregregyiekről mondták Győrében: *Az egrőgyiek keresztben vitték a létrát az erdőben.* (VöTsz. 551). A pettendiekről ugyanezt állították a környékbéliek egykor; és azt is, hogy *Átúszták a virágzó hajdinát* (BMFN I. 503) Hasonló győrei hajdinamese (TMFN 340). VöTsz 550, 551). – A magukat nagyra tartó dráwapiskieket így csúfolták: *Piski a világ közepi* (BMFN II. 886). – A rossz ívóvíz miatt sok volt régen a *golyvás* az ormánsági falvakban: *Szapárcai gugások / cérnán járják a táncot. A golyvásokat még így is csúfolták a környéken: guggássak, gélvások, gervássak, gérdányok, csöngősök, vastag nyakúak* (BMFN II. 893. és l. még OrmSz 187. Itt a **golyva** még: *gélva, gércsa, guga.* Névtani szempontból érdekes, hogy az *Adorjás* falunév nyelvjárási változta: *Adërgyás*, a *Szaporca* névváltozata: *Szapárca*, a *Csepel* ragos alakja: *Csepébe*. – A Völgység falucsúfolóihoz l. még SOLYMÁR IMRE tanulmányát (SOLYMÁR I. 1989).

- Ha elfogadjuk azt a tételmondatot, hogy közszavainknak a denotatív jelentésen kívül van hangulati értékük, akkor azt sem lehet vitatni, hogy a helyneveknek is vannak az identifikáló szerepen kívül érzelmi-hangulati velejárójuk. J. SOLTÉSZ KATALIN szerint a tulajdonnév bonyolult struktúra. [...] „meghatározó szerepet a denotatív jelentés tölti be, de jelentésszerkezetének egyéb rétegei: a konnotáció [kiemelés: P. J.], az önkényesség és a motiváltság, az információtartalom és az etimológiai jelentés” (Idézi: HOFFMANN I. 1993. 16). KÁROLY SÁNDOR szerint a nyelvi jeleknek <így a helyneveknek is> hat jelentésvonatkozása van (KÁROLY S. 1970. 70–2709). Itt most két jelentésvonatkozást említek: a denotatív és a pragmatikus jelentést. Minden helynévnek van denotatív (helymegjelölő, helyazonosító, identifikáló) szerepe. Ha ez megszűnik, akkor a név hamar elfelejtődik, kihull az emlékezetünkől; illetve az is gyakori, hogy a név még alkalmas a hely megnevezésére, de az eredeti jelentése elhomályosul. Ilyen név Bikalon a *Hille* (egykori falu neve; ma dülönév), a *Petrőc* neve Kárászon (egykori falu neve; ma dülönév). Jóllehet minden helynévnek van valamilyen pragmatikus jelentése, erről a témakörrel még kevés tanulmány készült. A helynév pragmatikus jelentéséhez tartozik az a minősítésünk, hogy valamilyen emocionális értéket tulajdonítunk az adott helynévnek. Ez az érték lehet közömbös (*neutrális*) értékelő magatartás: a szóalakban csak a hely valóságvonatkozására történik utalás (*Kis-erdő, Nagy-rét, Hajdina-dülő*); de lehet ezen felül elismerő, dicsérő (*amelioarítív*) hangulat kifejezője is (*Béke utca, Derűs köz, Gyöngyvirág utca, Virágos* [falunév volt Baranyában]); és végül lehet a helynév elmarasztaló tartalmú, gúnyos, tréfás (*pejoratív*) hangulat megjelenítője (*Köpködő, Dühöngő, Boszorkánycsuszkáló, Lepedőváros, Kutyakaparó-csárda, Hatrongyosi-csárda, Becsali-csárda, Hatcsöcsű-csárda* (Csárda volt Pécssett a Szigeti út végén. Itt három hölgy mérte a csapolt söröket!) *Lebuj-kocsma, Szomjas tüzér* ('Kocsma neve Pécssett a volt honvédségi laktanya közelében') *Dühöngő tér* 'a fiatalok gyülekező helye', *Mexikóváros*

'Mohácson a barna bőrű rakodó munkások városrésze volt a hajókikötő közelében'. Pécssett a *Kocsis Tanszék* volt az egyetemi és főiskolai hallgatók kedvelt kocsmája. A *Becsali* tréfás névből szójáték született Balatonlellén. Az itteni csárdáról ezt tartják: a *Becsali* a *vendégöt becsali*, utána mög *becsapi*. [KIRÁLY LAJOS közlése nyomán.] Játékos névadási szándék hozta létre ezeket a humoros neveket: *Ezis utca* ('igen rövid utca'), *Hórukk-domb*, *Pityóka köz*, *Kunkori köz*, *Pici köz*, *Picurka köz*, *Csöpp utca*. – Természetesen a helynév hangulati értéke csak az adott helyen érvényes. Alsómocsoládon a *Felsősarok* nevű falurésznek még neve volt a *Betlehem*, a *Palesztina* és a *Gödör*. Tréfálkozva említették az alvégiek ezeket a neveket. Így a metaforikus nevekkal azt akarták kifejezni lenézően és gúnyolódva, hogy a *Felsősarokban* lakó családok szegények voltak. Érdekes, hogy Baranyában három településen élt a régebben *Mexikó* helynév (BMFN II. 1140). Kisnyáradon szőlőhegy neve (212/42), Mohácson városrész neve a *Mexikó* (223/72, 82), Sombereken a *Mexikó* 'távoli hely' megnevezője → mert messze van a falutól, mint Mexikó! (201/79), Pécssett a *Mexikó* 'cigánytelepülés' (134/3036). Azt ma már nem tudjuk, hogy a *Kutyakaparó*, miről kapta a nevét. – Csak az öregek emlékezhetnek arra még Pécssett az 1950-es éveekben, hogy régen a Szigeti-külvárosi legények bálokon gyakran verekedtek a rácvárosiakkal; és ilyenkor a verekedőket *lepedőben* kellett haza vinni. Ezért *Rácvárost* így is említették: *Lepedőváros*. Tréfás hangulati érték kapcsolódik a *Bënga* városrész nevéhez Pécssett, ám ennek eredete már teljesen elhomályosult (134/986). A kékesdi *Bënga* név eredetét sem ismerjük (199/38). Alsómocsoládon a *bënga*, *bënga* 1. <Valamilyen> félelmetes, rossz szellem vagy alak. 2. Gyermekekijesztő szó: *Vigyázz, mer gyünnek a bëngák! Évisznek bennetöket a bëngák.* (AmTsz. 52).

A szóhangulat értékeinek vizsgálatát nehezíti, hogy a helynévi adattárakban eléggé hiányos a névadás motivációjára utaló megjegyzés. Gondot jelent továbbá az, hogy a nyelvészeti szakirodalomban máig vita tárgya, hogy a szóhangulatnak milyen forrásai, megnyilvánulásai vannak. Az ÉrtSz-ben a stílusminősítés címszó alatt ezek olvashatók: (*elav.*) = elavult szó vagy kifejezés – (*elavulóban*) = ritkábban használatos szavak, lassan kiszorulnak a mindennapi élet nyelvéből. – (*rég*) = régies hangulatú szavak és szójelentések (ÉrtSz I. XXIV). A javító, közömbös és pejoratív hangulatú szó fogalmát nem említi a szótár. Az ÉKsz²-ben a *stílusminősítésnek* ezek a fogalmai szerepelnek: bizalmas, durva, gúnyos, gyermeknyelvi, kedveskedő, pejoratív, szépítő, trágár, tréfás, túlzó, választékos, vulgáris. – Az ÉrtSz + *stílusminősítő* fogalmai: választékos, bizalmas, szleng, régi, népi, durva, ritka; továbbá kifejezésekben: kedveskedő, szépítő, rosszalló, durva, gyermeknyelvi, idegen szó, ritka. – Újabb tájszótáraink (MihTsz, AmTsz, BoTsz, VöTsz) stílusminősítő szavai: finomkodó, gúnyos, kedveskedő, rosszalló, szépítő, tréfás, bizalmas. A MihTsz, az AmTsz és a VöTsz rövidítései között szerepel még a gyermeknyelvi minősítés is. A BütSz stílusminősítő rövidítései: *gyny* = gyermeknyelvi, *gyv* = gyermekvers, *km* = közmondás, *ritk* = ritkán használt szó, *nk* = népköltés, *nd* = népdal, *tréf* = tréfás (jelentésű) szó [BütSz 14]. – A BTsz-ben: *arc.* = archaikus, régies, kihalóban levő szóalak, *gyerm.* = gyermeknyelvi szó, *neol.* = újabb keletű szó, *pej.* = pejoratív, rosszalló stílusértékű szó, *tréf.* = tréfás stílusértékű szó, *vulg.* = vulgáris (BTsz 18–19) Meglepően nagy tehát a tarkaság és a következetlenség a szóhangulat (stílusminősítés) fajtáinak megítélésében. Bizonyos „hibák” ismétlődnek a szótárakban: például a gyermeknyelvi, népi és a szleng értékű szavaknak ugyan van bizonyos hangulati étlékük, de ezek a *nyelvrétegbeli jelentés*, a *pragmatikus jelentés* körébe tartozó, nyelvészeti fogalmak. A *népdal*, *népköltés*, *közmondás* a *műfaji*

jelentéshez tartozik. A *neologizmus*, a *régi* és *régies* minősítések az adott szó **korára** vonatkoznak. A szóhangulat szó **fölé** szubordinációs fogalomként nem a **stílusminősítés** tartozik, hanem ez: **a szóhangulat kifejeződései, megnyilvánulásai**. – A szóhasználat szótári minősítéseinek következetlenségeire egy nemrég megjelent tanulmányban hívtam fel a kutatók figyelmét (PESTI J. 2010. 139–151). Ebben is megemlítettem, hogy a *gyermeknyelvi*, az *idegen*, *népi* és a *szleng* az adott szó nyelvrétegbeli helyére, eredetére vonatkozó minősítés. Ezeknek csak másodlagosan van/lehet stílusminősítő szerepük.

- A névhangulatot meghatározza a jelentésen kívül a név fonetikai alkata, a hangok kapcsolódása. A vegyes hangrendű utcanevek (*Viola utca*, *Liliom utca*, *Virág utca*) változatosabb, mint az azonos hangrendűeké (*Szabadság utca*, *Pici köz*). Bár az utóbbiaknak is lehet sajátos hangulati értéke: *Anna utca*, *Pálma utca*, *Árnyas-liget*.

A névhangulat kérdésköréhez tartozik az is, hogy a patrocíniumi utcaneveket – különösen a névadás idején, a 18. század elején – nagy tisztelettel hozhatták szóba a Belváros polgárai Pécsen. Az ide érkező német családok az a pusztulás jeleit láthatták a mai Belvárosban. Csaknem minden harmadik épület „égett ház” volt az 1686. évi ostrom után. Félelmükben és elkeseredettségükben a német családok **arkangyalok** és **szentek** védelmébe ajánlották magukat. Az utcáknak ezeket a neveket adták arkangyalokról: *Gábrriel Gasse*, *Gábor Ucza*; *Michael Gasse*, *Mihály Ucza*, *Rafaell Gasse*, *Ráfael Ucza*; – szentekről elnevezett utcák: *Xaveri Gasse*, *Xaverius Ucza*; *Rochus Gasse*, *Rokus ucza*; *Josefi Gasse*, *József ucza*, *Jakobi Gasse*, *Jakab Ucza*, *Filippi Gasse*, *Fülöpp Ucza* stb. Érdekes az, hogy a *Jakab* és a *Fülöp utca* egymás mellett van a Budai-külvárosban. Biztosan azért, mert a két szentet együtt szokták említeni. Horvátországban város neve a *Szveti Filip i Jakov*.

A helynevekhez kapcsolódó szóhangulat elemzésében – a fentiek figyelembe vételével – ezt a rendszert kellene szem előtt tartanunk:

A szóhangulat kifejeződése a helynevekben

↓	↓	↓
Pejoratív hangulati értékű helynevek	Neutrális értékű helynevek	Amelioratív értékű helynevek
↓	↓	↓
Kutyakaparó-csárda	Kis erdő, Nagy-rét	Szív utca, Remény utca
Kutyaszorító köz	Tölös, Hársas	Édesanyák útja, Derús utca
Hatrongyosi- csárda	Agárcás, Cser-oldal	Tündér-kert, Virág utca
Betlehem, Mexikó	Bikal-árok, Hideg-ér	Bóbita tér, Pici utca
Koldus-negyed	Mecsek, Tubes	Kunkori köz, Csöpp utca

Az itt említett fő típusokhoz altípusok tartoznak: **pejoratív** hangulat lehet durva, közönséges, vulgáris ; **neutrális** és lassan neutrálissá váló hangulat kifejezői; végül az **amelioratív** hangulat finomkodó, kedves, szépítő, tréfás.

A negatív értékű konnotáció sokszor akkor is megmarad, ha a névadás kedvezőtlen indítékai már nem léteznek. Ez történt például Pécsen a *Kígyó utca* névvel 1864-ben és 1912-ben (PESTI J. 2013. 101). A mai *Árpádváros* tekintélyének nem használt Pécsen az, hogy egy felelőtlen újságíró a „jópofizás” szándékával ezt az új városrészt 1980 táján *Szellemvárosnak* titulálta. Ugyanis a hely akkor kezdett éledezni, igazi városias arculatot öltetni. Talán a közeli *temető*ről jutott eszébe az újságírónak a sértő, tapintatlan új név? Hatalmas a névadó felelőssége!

Tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy a névhangulat kérdése napjainkban már nem érdekli az embereket. Pécsen a vasút közeli periférián (réten) alakították ki 1875 táján az állati tetemek lerakó telepét. A hely a *Dögvető*, *Döghányó* nevet kapta. Mivel a telepet felszámolták, és a közelében lakóházak épültek, az ott lakók 2000-ben kérték a durva utcanév megváltoztatását. – Pécsbányatelepen a *Káposztás-völgy* lakói ugyancsak kérték az utcanév megváltoztatását, mert sérelmes volt számukra ez a név. *Káposztafajű*eknek csúfolták az ott lakókat. – Bodán a női szeméremtestre utaló *Szöméröm-kut*, *Szöméröm-gát* neveket a neutrális hangulatú *Megyefai-árok* névvel váltották fel (BMNF I. 38, 43). – Somogy megyében az egyik faluban volt *Lófogató út*. Más néven a *Lódöglesztő út* nevét *Lóingató út-ra* módosították. Így kissé tompították a korábbi név negatív konnotációját. (KIRÁLY LAJOS közlése alapján.) – Mivel régóta foglalkoztat az utcanévekben jelen levő névhangulat, három fejezetet is szántam erre a témára a *Pécs utcanévei* című könyvemben (PESTI J. 2013. 99–1039). Érdemes lenne ezt a témát nagyobb korpusz, legalább egy járás helynevei alapján kutatni.

- Az utcanévek nyelvsztétikai vizsgálata során tanulmányozni lehet a nevek fonetikai felépülését, hangsorát, a nevek terjedelmét és ritmusát. KUNSZERY GYULA kiváló tanulmánya, előadása (a II. Névtudományi Kongresszuson) hívta fel a figyelmünket erre az újszerű témára. KUNSZERY példája nyomán vizsgáltam a pécsi utcanévek terjedelmét és ritmusát. (L. *A város utcanéveinek ritmikajajásai* című táblázatot (PESTI J. 2013. 459–462).

- A névrendszerbeli, névtipológiai kapcsolatok vizsgálatában hasznos lehet, ha felismerjük az adott település helynevei alapján a névmodelleket (HOFFMANN I. 1993. 24–25). HOFFMANN ISTVÁN ötletét hasznosítva kidolgoztam a pécsi utcanévadás modelljeit (PESTI J. 2013. 457). Tudom, nem hibátlan ez a munkám, de talán kiindulópont lehet a további kutatásokban.

- Nem új felismerés: a helynevek rendszerei – implicit – léteznek a helynévi adattárban és a névhasználók emlékezetében. Tudjuk, hogy Pécs belvárosában egy tömbben van az *Anna*, a *Mária* és a *József utca*. E nevek összetartozandóságának ismerete erősebb volt a névadás idején, mint napjainkban. Ma már kevesen tudják, hogy e neveknek a 18. században vallási motivációja volt. *Anna* anyja *Máriának*, Jézus anyjának, és *József* meg Jézus apja. (Érdekes, hogy a *Mária utca*nak ez volt a német neve: *Maria Hilfe Gasse* (’a segítő Mária’.) – Motiválnak tekintjük a magyarürögi városrészt szőlőhegyén létesült utcák neveit. A szőlő- és bortermeléssel kapcsolatos utcanévekből kisebb részrendszer alakult ki: *Hordó u.*, *Ászok u.*, *Rizling u.*, *Aszu dűlő*, *Muskotály dűlő*, *Ezerjő dűlő*. Pécs kertvárosi részében ugyancsak egy tömbben vannak a női keresztnevekről elnevezett utcák: *Éva u.*, *Júlia u.*, *Erika u.*, *Dóra utca*. A névtömbök jól segítik a gyors tájékozódást!

Felmerülhet a kérdés, hogy a névtan miért foglalkozik a helynevek rendszerével? Több okból. Azért, mert ez részben tudományos érdek, ezen kívül e vizsgálatoknak gyakorlati

haszna is van. Például felhívjuk a névadók figyelmét arra, hogy a névbokrok segítségével könnyebb eligazodnunk az utcanevek rendszerében. Zavarók Pécssett ezek a névparonimák (hasonló hangzású és alakú) utcanevek: *Nyíl u. – Nyúl u.* ; *Dózsa u. – Rózsa u.* ; *Dóra u. – Móra u.* ; *Tábor u. – Gábor u.* (PESTI J. 2013. 109). ;

A helynevek rendszerének vizsgálata során az elemző kutató jobban megismerheti egy-egy település vagy vidék helyneveinek motivációs tényezőit, jelentésbeli és morfológiai jellemzőit (L. bővebben: HOFFMANN I. 1993. 28–32).

Már a helynévgyűjtő munka során felfigyelhettem arra, hogy például az itató kutak a legelők közelében voltak; a **-fa** elemű falunevek jobban a nyugat-baranyai területen jöttek létre (*Gálosfa, Karácodfa, Kisboldogasszonyfa*), de a megye középső részén is vannak ilyen településnevek (*Mánfa, Budafa*).

1957-ben írtam meg pályamunkám számára *Alsómocsolád* helyneveinek névélettani elemzését. LŐRINCZE LAJOS tanulmánya volt a mintám (LŐRINCZE L. 1947). Majd doktori disszertáciomban (1969-ben) kiegészítettem a névélettani szempontokat KÁZMÉR MIKLÓS munkájának elemzési szempontjaival (KÁZMÉR M. 1957). – Nemrég Hoffmann István rendszerezési szempontjait (HOFFMANN I. 1993. 45–54) tekintettem mintának a *Hosszúhetény* helyneveit elemző munkámban (PESTI J. 2014. 345–54). 2018-ban írtam meg a *Magyaregregy helyneveinek névtani elemzése* című dolgozatomat (Kézirat, 4 oldal). Ebben ugyancsak HOFFMANN ISTVÁN említett munkáját követve ismertetem a falu helyneveinek rendszerét.

* * *

- A földrajzi nevek (helynevek) helyesírása nem kis gondot okozott nekünk a BMFN adtainak ellenőrzése-közzététele során. Ezért kis **útmutatót** készítettem a közzétevők számára a főbb szabályokról a HSz és a FÖNMÍSZ alapján. Ezt a szöveget Pécssett FÁBIÁN PÁL, VÉGH JÓZSEF és HÖNYI EDE részvételével Pécssett megvitattuk. Megállapodtunk abban, hogy az említett munkák szabályait el kell fogadnunk, de a pécsi hagyományok egy részét talán meg kellene tartanunk. Például a városrésznevek írásában a hagyományosabb formát (*Budai-külváros*) tartjuk jobbnak, jóllehet a HSz szerint a városrészneveket egybe kell írni. – Abból adódtak a helyesírási problémáink, hogy korábban a meggondolatlan névadás eredményeként túl hosszú, több elemű utcanevek keletkeztek (*Bolgár Néphadsereg útja, 39-es dandár út, Alsókismélyvölgy utca, Csébi testvérek utca*). Ha a *Jakab-hegy*, de *Jakabhegyi út* írásmód helyes, akkor az *Alsó-kis-mély-völgy* névből alakult *Alsókismélyvölgyi utca* névformát is elfogadhatónak tartjuk. Az *Alsó-kis-mély-völgy* geográfiai (térképi) név, de egyúttal városrész neve is újabban. A túl nehéz helyesírású nevet 2002-ben, az utcanév-rendezés során az egyszerűbb *Rózsahegyi dűlő* névre változtatta a névadó hatóság (PESTI J. 2013. 127). A több elemű, *alsó-* és *felső-* jelzővel bővült helynevek írásának bonyolultságát mutatják még ezek a példák: *Alsó-Bek-kert, Alsó-csikóskút, Alsó-gulyakút, Alsó-Gulyástanya, Alsó-Kilinkút, Alsó-kút, Alsó-Vén-kert; Felső-Bek.kert, Felső-Ben-kert, Felső-Bodzás, Felső-csikóskút, Felső-gulyakút, Felső-gulyakút, Felső-Gulyástanya, Felső kereskedő bolt, Felső-Kilinkút, Felső-kút, Felső-Vén-kert* (BÁBA B. 2015. 397, 406). Az említett példák a névdifferenciálódás érdekes példái, illetve azt is illusztrálják, hogy nem lehet sablonosan dönteni a hasonló felépítésű, több elemű helynevek helyesírásában. – Nem túl szerencsés az

változtatás Pécssett, hogy a külvárosok hagyományos neve (*Budai-ülváros, Siklósi-külváros, Szigeti-külváros*) erre a formára rövidült 2006-ban: *Budaiváros, Siklósiváros, Szigetiváros*. Ha a várost kevésbé ismerő idegen a *Kórház térre* érkezik autójával, és megpillantja a tájékoztató táblán a *Szigetiváros* nevet, hirtelen azt gondolhatja, hogy már **Szigetváron** van? – A Belvárosban (Pécssett) két *Flórián utca* is van. Az egyik kisebb, a másik hosszabb és szélesebb. Ha a minősítő jelző nem kötőjellel kapcsolódik a *Flórián utca* névhez, akkor arra lehet gondolni, hogy személyek neve rejtőzik a nevekben (*Kis Flórián* és *Nagy Flórián*). A helyes névforma: *Kis-Flórián utca, Nagy-Flórián utca*. – Korábban Pécssett helyesírási és kiejtési problémát jelentett a *Kulich Gyula utca* név. Ejtették a nevet **k**-val és **ch**-val is. A név félrehallásának érdekes példája: egy vidéki, német anyanyelvű néni így érdeklődött tőlem: *Mère van a Kudlik Júlia utca?* A népszerű *Kudlik Júliáról* tudott a néni, de *Kulich Gyula* nevet biztosan nem ismerte. Tanulság: idegen eredetű családnév nem alkalmas arra, hogy utcanévben szerepeljen! Helyesírási és kiejtési problémát okozhat. – Pécs leghosszabb, kilenc szótagú utcanéve volt 1991 előtt a *39-es dandár utca* (ma: *Esztergár Lajos utca*). A 39-es dandár úti Általános Iskola nevet erősen megrövidítve így említették a diákok: *Én a Dandárba járok suliba*.

●Az alkalmazott helynévkutatás témakörén belül nagy jelentősége van annak, hogy a helynévadói tevékenység során a névadó hatóságok egyre jobban figyelembe veszik az utcanévek elemzésében elért eredményeinket. Sajnos, a rendszerváltozás körüli években sok helyen nem támaszkodtak a névváltoztatások során a névtan szakembereinek véleményére (HOFFMANN I. 2003. 218). Örömmel írom, hogy Pécssett 1990 körül példamutató volt az utcanév-változtatás előkészítése és lebonyolítása. Érdeemi viták során dönt el, hogy milyen elvek szerint történjen a változtatás. A tervezett változtatásokról a hírközlő apparátusok révén értesítettük a város lakosságát. Arra is volt példa, hogy az új nevek tervezéséhez kértük a lakosság ötleteit. A pályázatok hasznosnak bizonyultak. Az Utcanévbizottság címére sok jó ötlet érkezett. – Az új politikai körülmények között utcanév-változtatásra 1990 márciusában gondolt először Pécssett a Városvédő Egyesület. 1990 májusában – PESTI JÁNOS alaposan átgondolt előterjesztése alapján – a Városi Tanács határozott arról, hogy a Belváros régi, patinás utcanéveit vissza kell állítani. Az egységesség érdekében a névrendezés során az 1945 előtti állapotot kell figyelembe venni. (E munkálatokról bővebben: PESTI J. 2013. 76).

Az utca- és városrésznevek tervezése 2002-ben is folytatódott DOBI FERENC, a Városfejlesztési Főosztály vezetőjének irányításával. Az 1991-ben végrehajtott utcanévrendezés eredményét l. PESTI J. 2013. 483–486. Az 1991-ben és 2005–2010 között elfogadott új utca- és városrésznevek (PESTI J. 2013. 487–493) azt mutatják, hogy városunkban tovább élnek a korábbi korok névadói hagyományai, illetve részben módosultak a névtervezés szempontjai.

Ragaszkodtunk ahhoz, hogy az új utcanév lehetőleg legyen kapcsolatban a hely korábbi nevével. Hird déli részén ma is áll a *Harangláb*. Természetesnek látszott, hogy az ott létesítendő új utca róla kapja a nevét. Az *Őrmezői út* Somogy városrészben az *Őrmező* felé vezető út (BMFN I. 134/29453). Pécs-Újhegyen a *Homok-tető* (BMFN I. 134/527) melletti új út a *Felsőhomok dűlő* nevet kapta. A Somogy nevű városrészen a *Vashíd út* nevet az indokolta, hogy közelében van egy *vasból* épített híd. A már elbontott nagy *Salakhegy* volt a

„névadója” a *Salakhegyi út*-nak. A *Kósavölgyi út* Somogy városrészben a *Kósa-völgy* felé vezet. A *Nagyréti út* Nagyárpád külterületén, mert *réteken* át visz Nagyárpád felé. *Szérüskerti út* Nagyárpád külterületén, mert egykor itt *szérüskertek* voltak. – A BMFN-t következetesen alapvető forrásnak tekintettük az új utcanevek tervezésében!

Az utcanév-változtatást 1991-ben lényegében zavartalanul tudtuk lebonyolítani. A lakosság elfogadta és hamar megtanulta az új utcaneveket. Öröndetes eredmény, hogy a névrendezés során Pécsen is „a hivatalos utcanevek közelebb kerültek a természetes névadással keletkezett népi nevekhez, és csökkent a személynevek túlsúlya” (HOFFMANN I., 2003. 227). Néha még napjainkban is sokan gondolják úgy, hogy utcanévadással kellene emléket állítani egy-egy híres pécsi személynek.

A pécsi utcanév-változtatás előkészítésében és lebonyolításában jelentős érdemei vannak DOBI FERENCnek, a Városi Önkormányzat Építési Osztálya vezetőjének. PESTI JÁNOSsal együttműködve gondoskodott arról, hogy szakemberek segítsék ezt a fontos munkát. Szorgalmas önképzéssel sajátította el az utcanévadás munkálataiban nélkülözhetetlen névtani ismerteket. Szép előadást tartott a 2010-ben rendezett várostörténeti konferencián ezzel címmel: *Pécs közterületneveinek és földrajzi neveinek névadó gyakorlata* ((In: *Utcák, terek épületek Pécsen*. Pécs, 2010. 285–305). Ebben a tanulmányban összefoglalta a közterületi névadás követelményrendszerét. Tudnunk kell azt is, hogy a közterületi névadásnak vannak érvényes közigazgatási szabályai (L. a 289. oldalon!). Mivel sokan nem ismerik a városrészek és a hozzájuk tartozó kisebb helységrészek összefüggéseit, ezeket az adatokat szemléletes táblázatokban ismerteti a szerző (289–293). Teljesen új megközelítésben fogalmazza meg a tanulmány a helynévtervezés felelősségteljes munkájának követelményeit a közigazgatás szemszögéből nézve. Eszerint a névtervezés során gondolni kell a következőkre:

- igazolja a szabályozás szükségességét (a törvények, rendeletek értelmében),
- jól ábrázolható elemévé váljon a térképnek,
- a korszerű informatikai rendszerek nyilvántartásának alapjaként adatbázissá formálva és önálló dokumentumként is megállja a helyét,
- rendezett állománya a jelen és utókor számára hozzáférhető anyagként publikálhatóan szolgálja a kutatókat,
- a népesség-nyilvántartás és címregiszter „alfája - ómegája”.

Van utalás arra is a tanulmányban, hogy a közterületnevek újszerű nyilvántartása, geográfiai pontossága (lokalizása) miért fontos az ingatlan-nyilvántartásban. Pécsen országosan elsőként olyan új címnyilvántartási modellt hoztunk létre, amely megtartja, sőt precízen archiválja mind a régi, mind az új névelemeket. Így új adatbázis jött létre. A pécsi helynevek pontos lokalizálását segítik a nevekhez kapcsolódó **jellegekódok**. Ezek részben ún. földrajzi köznevek (*árok, domb, gát, köz*), részben még városrésznevek, épületek nevei (*Gyártelep, Menedékház, Kolónia, Csárda, Pince, Lakópark, Lakónegyed, Szőlőhegy, Sportpálya* (296–298)). Végül a szerző fontosnak tartja, hogy napjaink névadó gyakorlatában

támaszkodni kell a hagyományokra, a helytörténeti dokumentumokra, mégpedig úgy, hogy mégis korszerű közterület-neveket hozzunk létre!

* * *

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy Pécssett és Baranya megyében 1845–2021 között jelentős eredmények születtek a helynévkutatásban. Az biztos, hogy újabb nagyszabású helynévgyűjtésre már nem lehet számítanunk. Abban talán lehet reménykednünk, hogy a névtan, a néprajz és a helytörténet kutatói még sok fontos tanulmányt írnak majd a BMFN adatai alapján. A nyelvi változásokhoz igazodva időnként sor kerülhet bizonyos elavultnak minősülő névformák kiigazítására. Remélem, lesz módom arra, hogy a névtudomány érdekei szerint segítsen a továbbiakban is Pécssett a névtervező és „karbantartó” munkálatokat. (L. *Az utcanévadás jövőbeli feladatairól* című fejezetet! **Pécs utcanevei** 117–118.)

Pesti János

Pécssett, 2022. január 24-én.

Rövidítések

AmTsz = PESTI JÁNOS: Alsómocsoládi tájszótár. Alsómocsolád, 2008.

BÁBA B. 2015 = BÁBA BARBARA: A hajdúböszörményi és a hajdúhadházi járás helynevei.
Debrecen, 2015.

BÁBA B. – NEMES M. 2014 = BÁBA BARBARA – NEMES MAGDOLNA: Magyar földrajzi
köznevek tára. Debrecen, 2014.

BTsz = BALOGH LAJOS: Büki tájszótár. Szombathely, 2004.

BoTsz = PESTI JÁNOS – DOMJÁN JOHANNA: Bodai tájszótár. Boda, 2018.

BüTsz = VÁRKONYI IMRE: Büssüi tájszótár. Budapest, 1988.

ÉKSz² = Magyar értelmező kéziszótár. Főszerk.: PUSZTAI FERENC. Budapest 2003.

ÉrtSz = A magyar nyelv értelmező szótára I–VII. Szerk.: Az MTA Nyelvtudományi Intézete.
Budapest 1966.

ÉrtSz + = Értelmező szótár+ I.,II. Főszerk.: EÖRY VILMA. Budapest, 2007.

FNESz = KISS LAJOS: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1987.

FÖNMÍSz = A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai. Szerk.: FÁBIÁN PÁL –

FÖLDI ERVIN – HÖNYI EDE. Budapest, 1965.

HAAS M. 1845 = HAAS MIHÁLY: Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben. Pécs, 1845.

HOFFMANN I. 1993 = HOFFMANN ISTVÁN: Helynevek nyelvi elemzése. Debrecen, 1993.

HOFFMANN I. 2003 = HOFFMANN ISTVÁN: Magyar helynévkutatás 1958 – 2002. Debrecen, 2003.

KkSz = MARKÓ IMRE LEHEL: Kiskanizsai Szótár. Szerk.: ÖRDÖG FERENC. Budapest, 1981.

KÁLDY-NAGY GY. 1960 = KÁLDY-NAGY GYULA: Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. Budapest, 1960.

KÁROLY S. 1970 = KÁROLY SÁNDOR: Általános és magyar jelentéstan. Budapest, 1970.

KÁZMÉR M. 1957 = KÁZMÉR MIKLÓS: Alsó-Szigetköz földrajzi nevei. Budapest, 1957.

LŐRINCZE L. 1947 = LŐRINCZE LAJOS: Földrajzi neveink élete. Budapest, 1947.

MihTsz = KISS JENŐ: Mihályi tájszótár. Budapest, 1979.

NÉ = Névtani Értesítő. Névtani periodika. Budapest.

OrmSz = Ormánysági Szótár. KISS GÉZA és KERESZTES KÁLMÁN. Budapest. 1952.

PESTY F. 1864–1865 = PESTY FRIGYES: Baranya vármegye helynévtára. Kiadták: Pécs, 2019-ben.

PESTI J. 1969 = PESTI JÁNOS: A Bikalárok-völgy földrajzi nevei. Doktori disszertáció. Kézirat.

Szeged, 1969.

PESTI J. 1989 = PESTI JÁNOS: A pécsi utcanévadás kérdéseiről. Baranyai Művelődés 1989/3. 67–69.

PESTI J. 1992 = PESTI JÁNOS: Bolygó csillag, futó csillag... címmel Kulcsár József élete és munkássága (1858–1903). Alsómocsolád, 1992.

PESTI J. 2001 = PESTI JÁNOS: Petrovich Ede helytörténeti munkásságának névtudományi értékeiről. In: FONT MÁRTA – VARGHA DEZSŐ Szerk.: Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére. Tanulmányok Pécs történetéből. Pécs, 2001. 33–36.

- PESTI J. 2002 = Pesti János: Az ördögszántotta hegy. Baranyai mondák, hiedelmek és történetek. Pécs, 2002.
- PESTI J. 2003 = PESTI JÁNOS: Madas József helytörténeti munkásságáról a névtudomány szemszögéből. In.: FONT MÁRTA – VARGHA DEZSŐ szerk.: A Madas József emlékkonferencia (2002. ápr. 16–17) válogatott előadásai. – Tanulmányok Pécs történetéből 15. Pécs, 2003. 25–34).
- PESTI J. 2004 = PESTI JÁNOS: Pécs földrajzi neveinek eredete. Pécs, 2004.
- PESTI J 2012/a = PESTI JÁNOS: A pécsi és baranyai helynévkutatás jeles személyiségei. Kézirat. Pécs, 2012.
- PESTI J. 2013 = PESTI JÁNOS: Pécs utcanévei 1554–2004 Pécs, 2013.
- PESTI J. 2014 : PESTI JÁNOS: Hosszúhetény nyelvi kincseiről. Hosszúhetény, 2014.
- REUTER C. 1960 = REUTER CAMILLO. Baranya megyei helynévgyűjtésem. NévtVizsg. 75–81.
- SMFN. = Somogy megye földrajzi nevei Szerk.: PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Budapest, 1974.
- SOLYMÁR I. 1989 = SOLYMÁR IMRE: Három etnikum falucsúfolói a Völgységben. Magyar csoportnyelvi dolgozatok. Budapest. 1989.
- SZITA L. 1987 = SZITA LÁSZLÓ szerk.: Budától – Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686–1687. évi törökellenes hadjárat történetéhez. Pécs, 1987.
- TMFN = Tolna megye földrajzi nevei. Szerk.: VÉGH JÓZSEF, ÖRDÖG FERENC, PAPP LÁSZLÓ. Budapest, 1981.
- VaMFN = Vas megye földrajzi nevei. Szerk.: VÉGH JÓZSEF és BALOGH LAJOS. Szombathely, 1982.
- VMFN = Veszprém megye földrajzi nevei I. Tapolcai járás. Szerk.: BALOGH LAJOS és ÖRDÖG FERENC. Budapest, 1982.
- VöTsz = PESTI JÁNOS – MÁTÉ GÁBOR: Völgységi tájszótár. Pécs, 2018.

ZMFFN = Zala megye földrajzi nevei. Szerk.: PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. Zalaegerszeg,
1964.